

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

8

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2024

Knygos leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ
IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-24-11

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė.....8

Straipsniai

Darius Baronas

Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas – žvejys prie Juodosios jūros 1427 m. 11

Vytautas the Fisherman – the Grand Duke of Lithuania on the Black Sea Coast
in 1427. *Summary*44

Karolis Čižauskas

Pasikliauti Stanislovu Górskiu ar... Stanislovu Górskiu?

Alberto Goštauto ir Jono Chojeńskio diskusijos dėl teismų tvarkos Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje (1535–1536) teksto evoliucijos ir datavimų ryšys.....45

Whom Should One Trust – Stanisław Górski or ... Stanisław Górski?
Regarding the Discussion on the Judicial System of the Grand Duchy of Lithuania
Between Olbracht Gasztołd and Jan Chojeński (1535–1536), Its Dating
And Textual Evolution. *Summary*97

Andrius Jurkevičius

Iš Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių tarpusavio santykių Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos: XVI a. dokumentai, liudijantys
Vitebsko klebonų ir nuolatinių vikarų ginčus su Polocko arkivyskupijos
bažnytiniais pareigūnais ir jų tarnais99

From the History of Mutual Relations Between the Catholic and Orthodox Churches
In the Grand Duchy of Lithuania: the Documents From the 16th Century, Witnessing
About Conflicts Between the Pastors and Permanent Vicars of Vitebsk
With the Ecclesiastical Officials of the Polotsk Archbishopric
And Their Servants.. *Summary* 114

Володимир Поліщук

Військова мобілізація та оподаткування під час війни

з московитами відповідно до ухвали Городенського вального сейму
Великого Князівства Литовського 1566–1567 рр. У листі великокняжої
канцелярії до Жидичинського архімандрита на Волині (Публікація та
джерелознавчий аналіз документа) 115

Military Mobilization and Taxation During the War With the Muscovites According
to the Decision of the Goroden General Diet of the Grand Duchy of Lithuania in 1566-1567.

In the Letter of the Grand Ducal Chancellery to the Archimandrite of Zhydychyn
in Volyn (Publication and Source Analysis of the Document). *Summary* 156

Laimontas Karalius

Ką gali pasakyti XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų

kodikologija apie originalių knygų fizinį pavidalą (kritinės pastabos) 157

What Can the Codicology of of Late 16th-century Lithuanian Metrica Books-copies

Tell Us About the Physical Nature of the Original Books (Critical Comments). *Summary* 195

Darius Antanavičius, Živilė Nedzinskaitė

Kražių kolegijoje mirusių jėzuitų nekrologų korpusas: statistika,

tekstų genezė ir koreliacija, redagavimas, autorystė ir vertė..... 197

Necrology of Jesuits Who Passed Away at Kražiai College: Statistics, Genesis

and Correlation of the Texts, History of the Edition, Authorship, and Value. *Summary* 222

Zenonas Butkus

Vokietijos ir Rusijos karinių bei politinių veikėjų R. G. A. von der Goltzo,

P. Bermonto, G. Noske's, A. Winnigo atsiminimai kaip šaltinis Baltijos šalių

moderniojo valstybingumo genezei tirti..... 225

The Memoirs of German and Russian Military and Political Figures Rüdiger Gustav

Adolf Von Der Goltz, Pavel Bermond, Gustav Noske, and August Winnig as a Source

for Researching the Genesis of Modern Statehood of the Baltic States. *Summary*..... 251

*Šaltinių publikacija**Andrej Ryčkov, Darius Antanavičius*

Mūrinių geranainių grafo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Vilniaus

vaivados Alberto Goštauto laišakai, 1527–1539 m. 253

Diskusija

<i>Darius Antanavičius</i>	
1514 m. Oršos mūšio prototipas ir jo šaltiniai	289
The Prototype of the 1514 Orsha Battle and its Sources	300

Recenzijos. Anotacijos

<i>Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Semigalliensis.</i>	
<i>I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini</i> , parengė, vertė ir komentavo	
T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas	
„Simkala“, 2022. – 114,[2] p., il., 1000 egz. ISBN 978-609-95791-3-9 –	
(<i>Simona Glazauskaitė</i>)	301
<i>Źródła do dziejów Źmudzi (1522–1648)</i> , opracowali E. Saviščevas i J. Drungilas;	
redakcja T. Kempa (<i>Monumenta Magni Ducatus Lithuaniae</i>), Toruń:	
Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2023. – 337 s.	
ISBN 978-83-231-5111-1 (<i>opr. miękka</i>); ISBN 978-83-231-5112-8 (<i>opr. twarda</i>);	
eISBN 978-83-231-5117-3 – (<i>Artūras Dubonis</i>)	305
Santrumpos	308
Apie autorius	309
Autoriams	311
Guide for Authors	315

STR A I P S N I A I

LIETUVOS DIDYSIS KUNIGAİKŠTIS VYTAUTAS – ŽVEJYS PRIE JUODOSIOS JŪROS 1427 M.

Darius Baronas

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

A n o t a c i j a. Šio straipsnio pavadinimas nulemtas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto (1392–1430) daugiabriaunio įvaizdžio itin netikėto dėmens – Juodojoje jūroje žvejojantis Vytautas. Būtent tokiu vaidmeniu pasirodo Lietuvos valdovas laiške, kuris iki šiol nebuvo sulaukęs atidaus tyrėjų dėmesio. Juo Vytautas Vokiečių ordino didžiajam magistrui Pauliui von Rusdorfiui (1422–1441) praneša apie dovanų siunčiamas žuvis, pridurdamas ir kitos įdomios informacijos. Atsižvelgiant į bendresnį istoriografinį kontekstą ir mums parūpusio šaltinio specifiką, šiuo straipsniu siekiama keletu tikslų: 1) pristatyti rankraštį, kuriame glūdi mus dominanti informacija; 2) spręsti šios informacijos datavimo klausimą; 3) išanalizuoti jos turinį; 4) išsiaiškinti, kokių politinių tikslų galėjo siekti Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas savo veiksmais ir informacija, skirta tikslinei auditorijai; 5) kelti klausimą, kiek ši informacija gali koreguoti bendrą Vytauto politikos jo valdymo paskutiniuoju dešimtmečiu vaizdą; 6) parengti kritinį dokumento leidimą ir pateikti jo komentuotą vertimą į lietuvių kalbą¹.

Raktiniai žodžiai: Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, Vokiečių ordinas, valdovas, žvejyba, eršketai, Juodoji jūra.

Abstract. The title of this article is taken from a somewhat unusual image of the ruler as fisherman. It comes from a summary of the now lost letter from Grand Duke Vytautas of Lithuania (1392–1430) to Paul von Rusdorf, Grand Master of the Teutonic Order (1422–1441). The letter accompanied a batch of sturgeon sent to Marienburg as a gift to the grand master and other officers

¹ Rengdamas šį straipsnį sulaukiau geranoriškos pagalbos iš nemažo būrio tyrėjų, kolegų ir kolegių. Visiems jiems – mano nuoširdi padėka. Tai Ugnius Budvydas, Rūta Čapaitė, Pietro U. Dini, Artūras Dubonis, Sven Ekdahl, Achim T. Hack, Andrius Jurkevičius, Laimontas Karalius, Sigitas Narbutas, Werner Paravicini, Liviu Pilat, Jürgen Sarnowsky, Jonathan Shepard, Mindaugas Šapoka, Marius Ščavinskas, Alvyga Zmejevskienė. Už visus galimus faktinius ar interpretacinius riktus kritikos akmenys teskrieja į mano daržą.

of the Teutonic Order. The grand duke emphasised that this was fish he had caught himself in the Dniester estuary. Given that this piece of evidence has received little attention so far, this article will:

1. present the manuscript containing the document;
2. date the document;
3. analyse its contents;
4. consider what political purposes Vytautas might have been pursuing at the time;
5. examine what, if any, insights this information could give to a more general picture of Vytautas' political activities in the last decade of his rule;
6. offer a critical edition of the summary of the letter.

Keywords: grand duke Vytautas of Lithuania, Teutonic Order, ruler, fishing, sturgeon, Black Sea.

Rankraščių fondas „Borussica“

Šiame straipsnyje analizuojama Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiško santrauka² patraukė mano dėmesį 2022 m. rudenį, kai nusprendžiau nuodugniau susipažinti su Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus [toliau – LMAVB RS] fonde „Borussica“ esančiais rankraščiais (f. 15). Šį fondą sudaro didžioji dalis rankraštinės medžiagos ir senųjų spaudinių, kuriuos Antrojo pasaulinio karo nusiaubtuose Rytprūsioose surinko akademiko Povilo Pakarklio vadovaujamos ekspedicijos (1945–1947)³. Ypač vertingi rašytos paminklai (Kristijono Donelaičio „Metų“ rankraštis, Jono Bretkūno pamokslai, Mato Pretorijaus „Prūsijos įdomybės“ ir kt.) buvo aptikti Karaliaučiuje ir Laukstyčių (*Lochstädt*) pilyje. Pargabenus juos į Lietuvą ateities kartoms buvo išsaugota bent dalelė to Rytprusių archyvinio paveldo, kurio vokiečiai nespėjo išsigabenti gilyn į Vokietiją Antrojo pasaulinio karo pabaigoje. Šios archyvinės medžiagos būtų išlikę gausiau, jeigu ji nebūtų nukentėjusi nuo pokario vandalizmo⁴.

² Čia ir toliau vartosiu būtent šią sąvoką, nes manau, kad „santrauka“ geriausiai nusako neišlikusio originalaus teksto perteikimo pobūdį ir galutinį rezultatą. Tai ne kopija, ne perrašas, ne ištrauka. Tai dalykų, kurie rašovui pasirodė patys svarbiausi, išrašymas (konspektas).

³ J. Marcinkevičius, „Lituanikos paieškos Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte po Antrojo pasaulinio karo“, *Knygotyra*, t. 36, 2000, p. 184–194.

⁴ Daugiau apie tai žr. J. Jurginis, „Karaliaučiaus lituanikos likimas“, *Pergalė*, nr. 2, 1978, p. 144–151. S. Ekdahl, „Archivalien zur Geschichte Ost- und Westpreußens in Wilna, vornehmlich aus den Beständen des Preußischen Staatsarchivs Königsberg“, *Preußenland*, t. 30, nr. 3–4, 1992, p. 45 (autorius remiasi Rimanto Jaso liudijimu). Didžioji dalis mūsų dienas pasiekusio ir po Antrojo pasaulinio karo Rytprūsioose nesunaikinto kultūros paveldo atsidūrė Rusijos archyvuose. Plačiau apie tai žr. *Dokumentation zu den deutschen Beständen im Zentralen Staatlichen Sonderarchiv der UdSSR in Moskau*, hg. von H. Keiler, Gießen, 1991. Apie Vokietijos vargus siekiant iš Rusijos pagrobtas kultūros vertybes žr. C. Uhlig, „Geraubte Akten: die Geschichte einer Odyssee“, *Osteuropa*, t. 54/3, 2004, p. 16–33; Antjekathrin Graßmann, „Von der Trave an die Wolga: Bericht über die Auslagerung und Rückkehr der Lübecker Archivalien nach 1945“, *Der Bardewiksche Codex des Lübisches Rechts von 1294*, t. 1: *Faksimile und Erläuterungen*, hg. von N. Ganina, A. Cordes, J. Lokers, Oppenheim am Rhein, 2021, p. 43–50.

Dauguma Lietuvą pasiekusių kultūros vertybių naujus namus rado Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje, kur jos saugomos ir mūsų dienomis⁵. Tad nors šis fondas „Borussica“ Lietuvos tyrėjams buvo žinomas nuo XX a. vidurio, tačiau aktyviau jo rankraščių turinys imtas tirti tik pastaraisiais dešimtmečiais, jau po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Šio fondo geresniam pažinimui ir jo tarptautiniam garsinimui ypač nusipelnė Svenas Ekdahlis. XX a. paskutiniajame dešimtmetyje jis tarsi iš naujo atrado archyvinį Rytprūsių paveldą, atsidūrusį Lietuvoje⁶. Tarp daugelio kitų dėmesio vertų rankraščių ir senųjų spaudinių ypatingą vertę turi Vokiečių ordino magistro kanceliarijoje buvusių laiškų ir kitokių dokumentų santraukų rinkinys, kurio signatūra – f. 15–73 (toliau dėl trumpumo jį vadinsime tiesiog „Registru“)⁷. Tai rankraštinė 290 lapų knyga, kurios turinį sudaro įvairiausio pobūdžio skirtingų laikotarpių korespondencijos santraukos (vėliausi datuoti dokumentai yra iš 1497 m.)⁸. Iš karto reikia pažymėti, kad tai ne laiškų ir kitokios dokumentinės medžiagos perrašų (kopijų), o savotiškas santraukų rinkinys. „Registro“ rašovas⁹ perrašė jam svarbia pasirodžiusią informaciją, praleisdamas, kaip galima manyti, daugelį detalių, kurios šių dienų tyrėjui būtų nepaprastai informatyvios ir vertingos. Vis dėlto net ir konspekto pobūdžio ištraukos išsaugojo dalį informacijos, kuri priešingu atveju būtų visai dingusi drauge su daugybe kitų mūsų dienų nepasiekusių dokumentų.

Minėtais įrašais nėra lengva naudotis dėl kelių priežasčių. Rankraštinio teksto didžioji dalis surašyta gotikiniu kursyvu, kurį daugelyje vietų galima apibūdinti kaip

⁵ *Rankraščių rinkiniai. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos XI–XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga*, sud. V. Abramavičius, Vilnius, 1963, p. 48–50. Taip pat žr. R. Jاسas, „Klaipėdos krašto istorijos šaltiniai. Hugo Šojaus XVIII a. – XX a. pirmosios pusės archyvas Lietuvos mokslų akademijos centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1989 metai*, Vilnius, 1990, p. 116–130.

⁶ S. Ekdahl, *op. cit.*, p. 41–55.

⁷ Rinkdamiesi būtent šį konvencinį terminą taip pat atsižvelgiame ir į tarptautinio mokslo erdvėje besiklostančią jo įvardijimo tradiciją „Regestenwerk“, žr. J. Sarnowsky, „Ein frühneuzeitliches Regestenwerk zur Geschichte Preußens“ (I), *Preußenland*, t. 13, 2022, p. 137–188; LMAVB RS kataloge jis vadinamas „Registru“. Aišku, toks pavadinimas nėra tikslus, bet jį vartojame toliau, nes geresnis, kuris būtų priimtinas daugumai tyrėjų, kol kas nesugalvotas.

⁸ Reikia pažymėti, kad ši rankraštinė knyga veikiausiai priklausė Karaliaučiaus archyvo bibliotekos fondui, kuris vokiečiams nebuvo prioritetinės svarbos rinkinys tuo metu, kai paskubomis Antrojo pasaulinio karo pabaigoje buvo evakuojamas pats archyvas, plg. J. Jurginis, *op. cit.*, p. 151. Daugiau apie Karaliaučiaus archyvo likimą prieškarinio, karo ir pokario metais žr. K. Forstreuter, *Das Preußische Staatsarchiv in Königsberg. Ein geschichtlicher Rückblick mit einer Übersicht über seine Bestände*, Göttingen, 1955, p. 87–95. Apskritai apie Karaliaučiaus spausdintinio ir rašytinio paveldo likimą žr. *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*, hg. von A. E. Walter, Köln–Weimar–Wien, 2004.

⁹ Čia ir toliau „rašovu“ įvardijamas asmuo, perrašęs / išrašęs / surašęs „Registro“ turinį sudarančias dokumentų santraukas. Šiame straipsnyje mums rūpi tik tokia jo funkcija nekeliant socialinės ir kultūros istorijos tyrimų laukams būdingų klausimų.

sunkiai įskaitomą, dalį kaip vidutinio sunkumo ir tik visai nedidelę – kaip lengvai įskaitomą. Dauguma išrašų padaryti Viduramžių vokiečių aukštaičių kalba, kiti – Viduramžių lotynų. Papildomą sunkumą naudotis šiame rankraštyje glūdinčia informacija lemia ne tik pačių išrašų lakoniškumas, bet ir tai, kad jie į knygą sugulė pramaišiu, be jokios aiškesnės tvarkos. Nors prie daugelio jų nurodoma originalių dokumentų išdavimo data ir vieta, tačiau taip yra anaipol ne visada. Prie išrašų nurodoma data ir vieta prašosi papildomo tikrinimo, nes ne visada galima būti tikram, kad išrašų autorius bus teisingai perskaitęs jau jo laikais buvusį senovinį dokumentą. Lengviausia tai padaryti, kai pavyksta sugretinti išrašą su išlikusiu originaliu dokumentu. Antra vertus, tokie atvejai yra gana reti. Kaip pavyzdį galime pateikti Krzysztofo Kwiatkowskio specialų tyrimą, skirtą Didžiojo karo (1409–1411) dokumentinio palikimo išlikimo klausimui¹⁰. Šis tyrėjas „Registre“ identifikavo 58 (62) išrašus iš 1409–1411 m. laikotarpio, iš kurių 40 (44) buvo padaryti iš laiškų, kurie jau XVIII a. pabaigoje buvo išnykę (taigi jų egzistavimo faktas apskritai nebuvo žinomas nei XIX a., nei daugumai XX a. istorikų)¹¹. Išaiškėjęs ryškus skirtumas tarp kadaise buvusių ir mūsų dienas pasiekusių dokumentų leidžia susidaryti bendrą vaizdą apie žiaurias istorinio rašytinio palikimo netektis. Jos primena, kad šiuolaikiniai istorikai medievistai yra priversti dirbti su negausia ir labai fragmentiška išlikusia medžiaga. Antra vertus, reikia pripažinti, kad vėlesnių amžių netektys itin didina „Registro“ vertę, nes jo turinys leidžia bent iš dalies susipažinti su seniai išnykusiu kadaise Vokiečių ordino didžiojo magistro kanceliarijos žinioje buvusių dokumentų turiniu.

Suprasdami šio rankraščio vertę prie jo jau kurį laiką dirba įvairių šalių istorikai, kurių moksliniai interesai telkiasi ties Vokiečių ordino istorija. Be K. Kwiatkowskio, būtina pažymėti Jürgeno Sarnowsky tiriamąją veiklą. Šis istorikas pastaruoju metu parengė informatyvų ir nepaprastai naudingą straipsnį, skirtą „Registro“ turiniui atskleisti¹². Šiuo metu (2023 m.) paskelbta tik pirmoji šio tyrimo dalis, atskleidžianti tik pirmųjų dešimties lapų (dvidešimties puslapių) turinį (124 dokumentų anotacijas). Papildomą vertę šiam straipsniui suteikia paskelbtos 40 santraukų iš 1454–1500 m. laikotarpio. Iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrėjų kol kas tik Sergejus Polechovas aktyviai darbuojasi su šiuo rankraščiu rengdamas spaudai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Švitrigailos (1430–1432) diplomatinį kodeksą. Kaip ir minėtieji K. Kwiatkowski ir J. Sarnowsky, taip ir S. Polechovas yra paskelbęs keletą „Registro“

¹⁰ K. Kwiatkowski, „Neue Quellen aus dem Kreis des Deutschen Ordens zum Krieg von 1409–1411“, *Zapiski Historyczne*, t. 75, zes. 4, 2010, p. 67–112.

¹¹ Ten pat, p. 77–78, 112. Šiame straipsnyje paskelbti 39 išrašai iš 1409–1411 m., žr. ten pat, p. 79–111.

¹² J. Sarnowsky, *op. cit.*, p. 137–188.

išrašų¹³. Galime viltis, kad visi šie ir kiti darbai artina metą, kai šis Vokiečių ordino ir kaimyninių kraštų istorijai ypač vertingas istorijos šaltinis bus visas paskelbtas spaudoje.

Datavimas ir adresatų ratas

Mums rūpimas Lietuvos didžiojo kunigaikščio laiškas Vokiečių ordino magistrui buvo išduotas septintą sekmadienį prieš Velykas, kuris Viduramžių bažnytiniame kalendoriuje vadintas *Esto mihi*. Marginalus įrašas nurodo [14]27 metus: Anno 27/21.¹⁴ Ši data yra ištaisyta, kaip atrodo, iš [14]21 m.¹⁵ Santraukos autorius tikriausiai dar kartą perskaitė šį dokumentą ir įrašė pakoreguotus metus. Ar ši korekcija tikrai yra teisinga? Tokį klausimą verta kelti dėl būtinybės patikrinti tikrintoją. Kaip matysime toliau, ne viskas taip elementaru net ir dėl tokio, atrodytų, visiškai paprasto reikalo.

Kokią dieną buvo sekmadienis *Esto mihi* 1427 m.? Kadangi tais metais Velykos buvo švenčiamos balandžio 20 d., tad septintas sekmadienis iki Velykų buvo **kovo 2 d.** Iš laiško turinio gali pasirodyti, kad tuo metu Vytautas buvo prie Juodosios jūros, Dniestro žemupyje. Ką rodo jo itinerariumo duomenys? Jie rodo, kad 1427 m. kovo pradžioje (prieš kovo 7 d.) Vytautas buvo Vilniuje, Trakuose ir jų apylinkėse, o kovo 17 d. – Dubičiuose¹⁶. Akivaizdu, kad tuo metu, kai Vytautas išsiuntė savo laišką (ir žuvis) didžiajam magistrui, jis negalėjo būti prie Juodosios jūros. Patikrinkime, o gal vis dėlto 1421 m. pradžioje Vytautas galėjo būti prie Juodosios jūros? Tais metais *Esto mihi* sekmadienis buvo vasario 3 d. Pagal itinerariumo duomenis Vytautas tuo metu buvo Varėnoje (vasario 2–7 d.)¹⁷; beje, kartu su Jogaila¹⁸. Taigi ir tuo metu jis negalėjo būti prie Juodosios jūros. Šioje vietoje galime kelti platesnį klausimą: o kada apskritai galėjo Vytautas nukakti prie Juodosios jūros, kad ir kokių jo valdymo metų pradžioje, pavyzdžiui, *Esto mihi* sekmadienio laiku?

¹³ Pavyzdžiui, С. Полехов, *Наследники Витовта: Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва, 2015, priedas nr. 8, p. 530; priedas nr. 10, p. 533–534; priedas nr. 14, p. 537–538. Šis istorikas viename savo darbų transkribavo mums rūpimo Vytauto laiško santrauką, tiesa, su kai kuriais nežymiais netikslumais, plg. S. Polechow, „Itinerarium wielkiego księcia litewskiego Witolda: 4/5 sierpnia 1392 – 27 października 1430“, *Rocznik Lituanistyczny*, t. 5, 2019, p. 31, nuorodą 133 ir šiame straipsnyje skelbiamą faksimilę (4 pav.).

¹⁴ LMAVB RS, f. 15–73, l. 167v. Mums rūpima Vytauto laiško santrauka yra trumpas tekstas, todėl toliau specialių nuorodų į jį neteiksiu, juo labiau kad čia yra skelbiamas jo perrašas, vertimas ir faksimilė.

¹⁵ Korekciją būtent iš 1421 m. ir šio dokumento perdatavimą į 1427 m. priima ir S. Polechovas, nors ir neužtikrintai, plg. S. Polechow, „Itinerarium“, p. 31 ir p. 86.

¹⁶ Ten pat, p. 86.

¹⁷ Ten pat, p. 77.

¹⁸ A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, Warszawa, 2015, p. 94.

Toks klausimas nėra laužtas iš piršto, nes, šiuolaikiškai kalbant, atsižvelgus į intensyvią Vytauto dienotvarkę, progų, kada jis galėjo ištrūkti prie Juodosios jūros, nebuvo daug. Reikia atsižvelgti į tai, kad tokios tolimos kelionės, net ir judant sparčiai, galėjo užtrukti mažiausiai nuo kelių savaitių iki mėnesio, o gal net ir ilgiau. Atstumas tarp etninės Lietuvos (Trakų ar Vilniaus) iki Juodosios jūros pakrantės Dniestro upės žiotyse yra daugiau kaip 1000 km. Mūsų laikais Lietuvos istorijos mylėtojai raitomis nuo Senųjų Trakų iki Juodosios jūros keliavo daugiau kaip mėnesį, tiesa, neskubėdami (2010 m. rugsėjo 8–spalio 17 d.)¹⁹. Nesant detalesnių tyrimų, koks galėjo būti Vytauto keliaujančio dvaro (vidutinis, apytikslis) judėjimo greitis, šiuo metu mūsų dėmesį visų pirma turėtų patraukti ilgesnės kelių savaitių, vieno ar kelių mėnesių „baltos dėmės“ Vytauto itinerariume kiekvienų jo valdymo metų pradžioje²⁰. Tad kuriais metais Vytautas galėjo turėti, sąlygiškai pavadinkime, „laisvą mėnesį“ kelionei prie Juodosios jūros? Vytauto valdymo laikais septintas sekmadienis prieš Velykas pasitaikydavo laikotarpiu tarp vasario 2 d. (1410 m.) ir kovo 5 d. (1413 ir 1424 m.). Tad remiantis vien tik jo itinerariumo duomenimis, Vytautas teorinę galimybę lankyti prie Juodosios jūros, mūsų nuomone, galėjo turėti tik šių toliau pateikiamų metų pradžioje (vasario–kovo pradžioje): 1395, 1397, 1398, 1402, 1409, 1412, 1413, 1414, 1424, 1425, 1427 m.

Sudarydami šių metų seką orientavomės į Vytauto valdymo laikotarpio kiekvienų metų pirmuosius mėnesius. Vis dėlto pažymėtina, kad kaip tik dažniausiai būtent metų pradžioje (žiemos metu!) Vytautas kažin kur „dingdavo“, o šiltesniuojų metų laiku jis tyrėjams geriau „matomas“. Bet ir pavasario–vasaros–rudens keliones nušviečiantys duomenys nerodo, kad jis būtų turėjęs net trumpą laiko tarpą nukakti prie Juodosios jūros. Iš tikrą pateiktų metų jau seniai žinoma, kad būtent 1397 ir 1398 m. Vytautas turėjo itin gerą progą išvysti Juodąją jūrą, nes kaip tik tada buvo surengti du dideli žygiai: 1397 m. – į Krymo pusiasalį, 1398 m. – į Dniepro žemupį, kur buvo suręsta

¹⁹ G. Kaltenis, *Žygis žemaitukais iki Juodosios jūros: 2000 kilometrų istorijos*, Vilnius, 2012, p. 8–27. Galima atkreipti dėmesį ir į tai, kad kunigaikščio Švitrigailos pasiuntinybė kelyje iš Smolensko į totorių valdas ir atgal užtruko du mėnesius (1433 m. vasario pabaiga–balandžio pabaiga), žr. С. Полехов, *op. cit.*, p. 333.

²⁰ Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad anais laikais judėjimo greitis labai smarkiai priklausydavo nuo gamtinių sąlygų ir metų laiko (palankiausias metas keliauti būdavo žiema, mažiau palankus – vasara, o dėl pavasario potvynių ir rudens liūčių išplautų kelių kelionės arba labai pasunkėdavo, arba pasidarydavo neįmanomos). Be to, reikia turėti omenyje, kad judėjimas miškingomis vietovėmis turėjo smarkiai skirtis nuo keliavimo sąlygų miškastepių ar stepių zonose. Mykolo Lietuvos teigimu, nuo paskutinių Lietuvos tvirtovių Čerkasų ir Braclavo nukeliauti ligi Krymo pusiasalio sąsmaukos prirėkdavo šešių dienų, žr. Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius*, Vilnius, 1966, p. 24. Bendresnis istoriografinis konsensusas byloja, kad Viduramžių Europoje keliaujantis valdovo dvaras per dieną paprastai sukardavo ne daugiau kaip 35 km, žr. M. Borgolte, *Europa entdeckt seine Vielfalt 1050–1250*, Stuttgart, 2002, p. 55–56.

Šv. Jono pilis²¹. Vėliau per ilgus savo valdymo metus Vytautas daugiau nesilankė prie Juodosios jūros. Tad mūsų tiriamas dokumentas pateikia be galo svarbią ir įdomią žinią, rodančią, kad tik savo valdymo pabaigoje Vytautas dar kartą ryžosi nukeliauti iki Juodosios jūros. Tad jau dabar galime teigti, kad tokiam žingsniui jį paskatinti turėjo ypatingos aplinkybės. Toliau jas ir bandysime aiškintis.

Apytikslį laiką, kada įvyko šis Vytauto žygis prie Juodosios jūros, leidžia nustatyti mūsų tiriamas laiškas. Santraukos autoriaus (vėlesnio korektoriaus?) nurodomi 1427 m. leidžia daryti prielaidą, kad laiško originalas iš tikrųjų turėjo būti parašytas XV a. trečiajame dešimtmetyje. Šio dešimtmečio rėmuose dar siauresnę chronologinę atkarpą leidžia nustatyti laiške minimas Vytauto sūnėnas Mykolas Žygimantaitis. Norime atkreipti dėmesį, kad ši žinia svarbi ne tik dėl šio laiško datavimo, bet yra vertinga ir bendresniems Vytauto laikų Lietuvos socialinės istorijos klausimams spręsti. Tad kartu pateiksime ir šiek tiek „pakeleivingų“ pastabų²².

Žinios apie Mykolo Žygimantaičio jaunystės metus yra labai skurdžios²³. Iš šiuo metu paskelbtų šaltinių ir istoriografijos yra žinoma, kad Mykolas Žygimantaitis savo dėdei Vytautui buvo ypač brangus asmuo. Vytautas rūpinosi jo auklėjimu. Tuo tikslu Vytauto sūnėnas ir buvo išsiųstas, kaip dabar sakytume, tobulintis arba stažuotis pas Vokiečių ordino didįjį magistrą²⁴. Šį faktą priminęs lenkų istorikas Janas Tęgowski nurodė 1429 m. datuojamą dokumentą, paskelbtą *Codex epistolaris Vitoldi* rinkinyje²⁵. Atidžiau susipažinę su šiuo dokumentu turime pabrėžti, kad jo vertė datuojant Mykolo Žygimantaičio svečiavimosi Prūsijoje laiką nėra labai didelė. Tai iš esmės yra liudijimas

²¹ Vytauto 1397 m. žygį į Krymą iki Kafos miesto mini „Johann von Posilge“ (par. E. Strehlke), žr. *Scriptores Rerum Prussicarum*, par. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, t. 3, Leipzig, 1866, p. 216. Tų pačių metų Vytauto žygį anapus Dono Volgos upės link mini Jonas Dlugošas, žr. Ioannes Dlugossius, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae, Liber decimus (1370–1405)*, par. D. Turkowska, Varsaviae, 1985, p. 221. 1398 m. žygio metu Dniepro žemupyje pastatytą Šv. Jono pilį mini Jonas iš Posilgės, žr. „Johann von Posilge“, p. 222. Apie LDK Juodosios jūros pajūrio tarp Dniestro ir Dniepro žiočių situaciją žr. T. Čelkis, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienų stepėse XIV–XVI a. samprata“, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 30, 2012, p. 25–35; T. Čelkis, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos „prie Juodosios jūros“ XV–XVI a.“, *Istorija*, t. 83(3), 2011, p. 3–13.

²² Taip pat žr. nuorodą 90.

²³ Žr., pavyzdžiui, A. Kopystiański, „Książę Michał Zigmuntowicz“, *Kwartalnik Historyczny*, t. 20, 1906, p. 74–165 (ypač p. 74–78); J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław, 1999, p. 224–227; P. И. Попель, „Князь Михайлушка Жигимонтович: политическая биография“, *Alba Ruscica: белорусские земли на перекрестке культур и цивилизаций (X–XVI вв.)*, под общей ред. А. В. Мартынюка, Москва, 2015, p. 102–121; S. Polechow, „Książę Michał Zigmuntowicz – walka o spadek po ojcu“, *Ojcowie i synowie o tron, władzę, dziedzictwo. W 700. Rocznice narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1316–1378*, pod red. B. Możejko i A. Paner, Gdańsk, 2018, p. 199–243.

²⁴ A. Kopystiański, *op. cit.*, p. 77–78.

²⁵ J. Tęgowski, *op. cit.*, p. 224.

apie gerą Mykolo elgesį „stažuotės“ metu²⁶. Didžiojo magistro nurodymu, be kitų pavedimų, Balgos komtūras Jostas von Struppergas turėjo Vytautą informuoti ir apie tai, kad jo sūnėnas elgėsi *toguntsam*, t. y. dorybingai, šauniai²⁷. Šį dalyką reikėtų suprasti taip, kad būdamas Prūsijoje Mykolas pasisėmė riteriškų dorybių, visų pirma kariškos patirties, bet galbūt ir šiek tiek dvasinių, tokių, kokios būdavo įrašytos į Vokiečių ordino riterių elgesio kodeksą²⁸. Šis 1429 m. dokumentas veikiausiai rodo dar du dalykus: arba Mykolas jau buvo grįžęs į Lietuvą, arba jis tai planavo padaryti artimiausiu metu. Bet kada jis atvyko į Prūsiją, šis klausimas pasidarė aiškesnis tik palyginti neseniai. S. Polechovas pateikė duomenų, kad 1426 m. spalio 17 d. Mykolas Žygimantaitis atvyko į Prūsijos Soldau miestelį (dab. *Działdowo*), o spalio 23 d. jau buvo Marienburge²⁹. „Registas“ taip pat pateikia dar vieną liudijimą apie Mykolo Žygimantaičio viešėjimą Prūsijoje (Šv. Uršulės dieną, spalio 21 d.)³⁰. Šie chronologiniai duomenys vos iki kelerių metų tarpo susiaurina tuos chronologinius rėmus (iki 1426–1430 m.), kuriuose ir turėtume ieškoti mūsų tiriamo Vytauto laiško parašymo datos net ir tuo atveju, jeigu, tarkim, būtų įvykęs atsitiktinumas ir „Registro“ rašovas tiesiog būtų palikęs savo perskaitytos datos pirminį (klaidingą) variantą. Turėdami kelerių paskutinių Vytauto gyvenimo metų chronologinius rėmus prieš akis, teigiame, kad tokiu atveju kritinę reikšmę Vytauto laiško datavimui įgyja jo išraše paminėtas „senasis maršalas“. Tai ne kas kitas kaip Vytauto laiške „senuoju“, t. y. buvusiu, maršalu įvardintas Liudvikas von Landsee, tuo metu ėjęs Būtowo ekonomo (*Pfleger*) pareigas (1425–1428).³¹

Anksčiau pateikti argumentai leidžia jau be abejonių teigti, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas, kuriame Vokiečių ordino magistrui pranešama apie jam ir kitiems asmenims dovanų siunčiamas žuvis, buvo parašytas 1427 m. kovo 2 d. Taip pat galime daryti išvadą, kad „Registro“ rašovas teisingai ištaisė savo riktą, kai pirmą kartą perskaitęs buvo nurodęs klaidingą datą. Datavus laišką, atsiskleidžia toks jo adresatų ratas:

1. Vokiečių ordino didysis magistras Paulius von Rusdorfas (1422–1441);

²⁶ Plg., pavyzdžiui, P. И. Попель, *op. cit.*, p. 105.

²⁷ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae* [toliau – *CEV*], 1376–1430, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882, nr. 1385, p. 869: „Item von herczog Micheln das her sich toguntsam hat gehalden“ (1429 m. spalio 20 d.). A. Kopystiański, *op. cit.*, p. 77.

²⁸ Išsamiai Vokiečių ordino korporatyvią savimonę apžvelgia M. Wüst, *Studien zum Selbstverständnis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, Weimar, 2013.

²⁹ S. Polechow, „Książę Michał Zygmuntowicz“, p. 201–202.

³⁰ LMAVB RS, f. 15–73, l. 150r: „Anno [14]26 Am tag Vrsůle ist hertzogk Michel hie im landt gewesen, und niemandtß sonderlichß bej sich gehabt dan einen Riter des hertzogen Wytoldts oberster tischmarchalck, von do ehr zům hoem(eister) geritten.“

³¹ D. Heckmann, *Amsträger des Deutschen Ordens. Dostojnicy zakonu niemieckiego*, Toruń, 2020, p. 296.

2. Didysis komtūras Martynas von Kemnate (1425–1428);
3. Didysis maršalas Valrabė von Hunsbachas (1424–1428);
4. Elbingo komtūras Henrikas Holtas (1416–1428);
5. Vytauto sūnėnas Mykolas Žygimantaitis;
6. Christburgo komtūras Mikalojus von Görnitzas (1422–1428);
7. Iždininkas Erazmas von Fischhornas (1424–1428);
8. Balgos komtūras Jostas von Struppergas (1426–1431);
9. Brandenburgo komtūras Helferichas von Drahe (1424–1427);
10. Ragainės komtūras Konradas von Erlichshausenas (1425–1432);
11. „Senasis maršalas“ Liudvikas von Landsee, ėjęs maršalo pareigas 1422–1424 m.³²

Šiame etape mūsų specialiai tiriamas Vytauto laiškas jau leidžia daryti tokias pastabas: 1. Iš jo matyti, kad 1427 m. pradžioje Mykolas Žygimantaitis dar tikrai viešėjo Prūsijoje. Jis, kaip ir Ordino pareigūnai, turėjo būti pamalonintas Vytauto atsiųsta žuvimi. 2. Kaip ir galima tikėtis, išskirtinės dovanos buvo skirtos vadovaujantiems Ordino pareigūnams. Juk Vytautas žuvimi pamalonino ne tik didįjį magistrą, didįjį komtūrą, didįjį maršalą, bet ir likusius du svarbiausius pareigūnus – špitolininką (Elbingo komtūrą) ir drabužininką (Christburgo komtūrą). Balgos, Brandenburgo ir Ragainės komtūrų įtraukimas į „išrinktųjų“ ratą neturėtų stebinti, nes būtent šių komtūrijų vadovai „specializavosi“ santykių su Lietuva srityje. O „senojo maršalo“ pamaloninimas žuvimi ir dėmesiu sietinas pirmiausia su tarpasmeninių santykių plotme, kuri susiformavo tikriausiai dar tuo metu, kai Liudvikas von Landsee vykdavo savo vadovybės diplomatinis pavedimus³³. Tad apibendrinant galima teigti, kad apie Ordinui išsiųstas žuvis informuojantis Vytauto laiškas iš tikrųjų buvo parašytas 1427 m. kovo 2 d. Ši data duoda mums *terminus ante quem*, leidžiantį manyti, jog labiausiai tikėtinas Vytauto žvejybos Juodojoje jūroje metas buvo 1427 m. vasario mėnuo³⁴. Tad kokia žuvimi Vokiečių ordino riteriai ir Vytauto sūnėnas Mykolas galėjo pajvairinti prėską 1427 m. Gavėnios dietą?

³² Šis sąrašas paremtas duomenimis, kuriuos pateikia: *Zakon krzyżacki w Prusach i Inflantach: Poziąły administracyjny i kościelny w XIII–XVI wieku*, red. R. Czaja, A. Radziemiński, Toruń, 2013, p. 289–316. Taip pat žr. D. Heckmann, *Amtsträger*:

³³ Žr., pavyzdžiui, K. Neitmann, „Ludwig von Landsee. Ein Gebietiger des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jh. Beobachtungen zur Außenpolitik des Ordens“, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* (NF), t. 36, nr. 2, 1988, p. 161–190; C. Полехов, *op. cit.*, *passim*. Daugiau apie draugiškus ryšius, siejusius Lietuvos valdovus su Vokiečių ordino riteriais žr. R. Petrauskas, „Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai“, *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, sud. R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Šiauliai, 2007, p. 206–222. Apie ankstesnį laikotarpį žr. D. Baronas, „Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sukuryje“, *Lituanistica*, t. 56, nr. 1–4, 2010, p. 2–18.

³⁴ *Terminus post quem* reikėtų laikyti 1427 m. sausio pabaigą, nes pagal Vytauto itinerariumą jis dar tą metų sausio 27 d. buvo Lietuvoje (Merkinėje), žr. S. Polechow, „Itinerarium“, p. 86.

Kokią didžuvę pagavo Vytautas Didysis?

Iš 1427 m. laiško santraukos sužinome, kad Vytautas Vokiečių ordino didžiajam magistrui išsiuntė 10 didelių žuvų, vadinamų *schaurihen*. Kokios tai žuvys? – savaime nepasidaro aišku, nes žodžio, skambančio *schaurihen* ar panašiai, viduramžių vokiečių leksikos lobynuose mums nepavyko aptikti³⁵. Šis žodis neabejotinai yra šiokia tokia mįslė. Ją spręsti pradėjome nuo hipotetinio spėjimo, jog po šiuo keistu žodžiu tikriausiai slepiasi karališka žuvis – eršketas. Ši žuvis ir jos ikrai nuo seno garsėjo kaip delikatesas, todėl ji buvo ypač tinkama dovana aukšto rango asmeniui. Kita vertus, žinoma, kad Juodoji jūra nuo seniausių laikų buvo natūrali eršketų gyvenamoji aplinka.

Aprašydamas Ukrainos žemių derlingumą ir kitus gamtinius turtus, Mykolas Lietuvos specialiai išskyrė eršketus, kuriais, kaip ir kitomis stambiomis žuvimis, anais laikais Ukrainos upės knibždėte knibždėjo³⁶. Šaltinių duomenys rodo, kad bent jau nuo XV a. pabaigos LDK žemėse eršketai buvo svarbus žvejybos objektas, sunešantis nemažas pajamas³⁷. Tikrinant hipotezę dėl eršketo mūsų dėmesį patraukė tai, kad šiuolaikinėse rumunų ir italų kalbose jis skamba taip: *sturion* ir *storione*. Kuo čia dėti rumunai ar italai? – gali paklausti malonus skaitytojas. Vėl tenka remtis hipotetiniu spėjimu, kad Vytautas ir jo bajorai juk ne patys gaudė eršketus lediniame Juodosios jūros vandenyje. Tam reikėjo specialios įrangos (valčių), tinklų, o svarbiausia – atitinkamų įgūdžių turinčių žmonių. Žvejoti ir sugauti gausų laimikį galėjo tik nuo seno čia veikę ir atitinkamą patirtį turėję kitų tautų – mūsų atveju rumunų arba italų – atstovai. Kurie iš jų – sunku pasakyti, bet atsižvelgiant į tai, kad *schaurihen*, kaip ir *storione*, yra triskiemenis žodis, pirmenybę padedant Vytautui žvejoti eršketus priskirčiau Juodosios jūros regione veikusiems italams³⁸. Vytauto santykiai su italais teiktų papildomų, bet

³⁵ Už pagalbą vykdant šias paieškas dėkoju prof. Wernerui Paraviciniui.

³⁶ Mykolas Lietuvos, *op. cit.*, p. 61.

³⁷ *Торгівля на Україні. XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянищина*, упор. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко, Київ, 1990, nr. 22, p. 38 (1494 m. gegužės 26 d.); nr. 23, p. 44 (1499 m. gegužės 14 d.); nr. 52, p. 80 (1552 m.). Galima manyti, kad prekyba Juodosios jūros baseino eršketais paliko pėdsaką ir lietuvių kalboje. Konstantino Sirvydo „Trijų kalbų žodyne“ ši žuvis vadinama *Asetras*, žr. *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, par. K. Pakalka, Vilnius, 1997, p. 121 (orig. p. 47). Plg. eršketas / sturys, lenkų k. – *jesiotr*, ukrainiečių k. – *ocemp*, *ocěmp*, rusų k. – *ocemp*.

³⁸ Bent jau nuo XIII a. italų kalba eršketas buvo vadinamas taip pat arba labai panašiai kaip ir šiuolaikinėje italų kalboje: *sturion*, *storione*, *storioni* (dgs.), žr. *Tesoro della lingua Italiana delle Origini*, <http://tlio.ovi.cnr.it/TLIO/>. *Storione* [žiūrėta 2023 02 20] Taip pat galima atkreipti dėmesį ir į tai, kad XV a. pradžios lotynų kalba rašytuose venecijiečių dokumentuose eršketai vadinami *scinalia*, žr. B. Krekić, „Trois documents concernant les marchands vénitiens à Tana au début du XVe siècle“, *Chemins d’outre-mer. Études sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, t. 2, Paris, 2004, p. 505.

tik kontekstinių, ne tiesioginių, argumentų, remiančių mintį apie italų pasitelkimą į Vytauto žvejybą Juodojoje jūroje³⁹.

Kadangi nežinome tiksliai, kokiais rašmenimis „eršketai“ buvo užrašyti 1427 m. Vytauto laiško originale, negalime šimtaprocentiu tikrumu nustatyti, kaip jie tapo laiško išrašo *schaurihen*. Vis dėlto panašu, kad čia susiduriame tiesiog su klaidingai perskaitytu ir atitinkamai iškraipyta užrašytu žodžiu. Reikalas toks, kad „Registro“ rašovui ne visai lengva buvo skaityti tuo metu jau daugiau kaip šimto metų senumo tekstą. Matėme, kad jam reikėjo grįžti prie datos ištaisymo (vietoje pirminės [14]21 pateikti pakoreguotą [14]27). Iš to, kad jis net Dniepro upės pavadinimą užrašė klaidingai *Di-repr!*, matyti, kad jam tolimo krašto realijos buvo menkai pažįstamos. Tad matydamas vokiečių leksikai svetimą žodį jis stengėsi jį perskaityti ir perrašyti taip, kaip sugebėjo, ir todėl mes prieš savo akis turime, ką matome⁴⁰.

Pripažindamas, kad gali būti ir kitokių, ir – tai būtų labai sveikintina – geresnių būdų iššifruoti žodį *schaurihen*, galiu pasidalinti dar viena įžvalga. Įdomybė tokia, kad kai kuriuose Viduramžių bestiarijuose galima aptikti nepaprastą žuvį, vadintą *escarius*⁴¹. Šis pavadinimas neabejotinai turi sąskambio su *schaurihen*. Tiesa, sunkiai

³⁹ Žr., pavyzdžiui, D. Quirini-Popławska, *Włoski handel czarnomorskimi niewolnikami w późnym średniowieczu*, Kraków, 2002, p. 219–220. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad tuo metu Vytauto ir Moldavijos valdovo Aleksandro santykiai buvo pašliję, žr. *Liber Cancellariae Stanislai Ciolek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der husitischen Bewegung*, hg. von J. Caro, t. 1, Wien, 1871, nr. 90, p. 164. Apie Lietuvos ir Moldavijos santykius XIV a. pabaigoje–XV a. pirmoje pusėje žr. S. C. Rowell, „Lietuva, Moldova ir Vengrija XIV–XV a. sandūroje“, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010, p. 27–35.

⁴⁰ Galime atkreipti dėmesį į tai, kad žodžio „eršketas“ itališkam, vokiškam, angliškam ir net lietuviškam, *sturyš*, tarimui (ir atpažinimui) lemiama svarbi raidė „t“ nesunkiai galėjo pavirsti „c“ (kaip veikiausiai ir įvyko *schaurihen* atveju), nes šių raidžių grafinis panašumas Viduramžių epochos šaltiniuose net ir patyrusius paleografus dažnai verčia stipriai paprakaituoti stengiantis nustatyti, kuri grafema iš tikrųjų buvo užrašyta. Dažniausiai su tokiais sunkumais tyrėjai susiduria skaitydami tekstus lotynų kalba, bet labai panašūs sunkumai iškyla ir tuomet, kai prieš akis turime nežinomą, nepažįstamą žodį, žr., pavyzdžiui, R. Čapaitė, *Gotikinis kursyvas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinėje*, Vilnius, 2007, p. 157, 221; *Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1: 1502–1533, par. D. Antanavičius, D. E. Staškevičienė, Vilnius, 2018, p. xxxiv.

⁴¹ Bibliothèque Nationale de France, lat. 6838B, l. 39r. Žr. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv-1b10464770j/f83.item> [žiūrėta 2023 02 20] Pavadinimas *escarius* (būdvardinis daiktavardis) reiškia „susijęs su maistu“, „valgomas“, „valgantis“. Toks pavadinimas pritaikytas tikriausiai todėl, kad anuomet manyta, jog tai žuvis, gebanti atrajoti maistą. Be to, ji buvo tokia protinga, kad kartais sugebėdavo ištrūkti iš žvejų tinklų. Tarp žuvų, kurios, Viduramžių epochos žmonių įsivaizdavimu, sugebėdavo bent jau kartais pasprukti iš tinklų, mūsų dienų tyrėjai identifikuoja kefalę (*gray mullet*, angl.) ir ešerį (*perch*, angl.). Bet to, dar įsivaizduota, kad ešerys mokėdavo kramtyti maistą. Daugiau apie tai žr. C. Heck, R. Cordonnier, *The Grand Medieval Bestiary: Animals in Illuminated Manuscripts*, New York–London, 2018, p. 501; H. Zug Tucci, „Il mondo medievale dei pesci tra realtà e immaginazione“, *L'uomo di fronte al mondo animale nell'alto Medioevo*, t. 1 (*Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo*, t. 31), Spoleto, 1985, p. 356.

galėčiau patikėti, kad Vytauto raštininkas būtų į grynai pragmatinės raštijos tipui priskirtiną tekstą įterpęs visai kito žanro literatūrai – bestiarijams – būdingą terminą. Vis dėlto esu linkęs manyti, kad „Registro“ rašovui būtent tokio pobūdžio žinija galėjo pasufleruoti, kaip reikia „teisingai“ perskaityti Vytauto pagautų žuvų pavadinimą.

Šiame etape lieka dar vienas klausimas: kodėl Vytauto laišką vokiečių kalba rašęs Lietuvos valdovo raštininkas nepavartojo standartinio pavadinimo vokiečių kalba – *Stör*? Šis žodis nuo Viduramžių praktiškai nėra pakitęs. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad kasdienėje kalboje „eršketu“ vadinama eršketinių žuvų būrio, eršketinių šeimos žuvų gentis. O eršketų rūšių yra gana daug. Kaip antai, dar XX a. viduryje Dniestro upėje buvo fiksuojamos keturios eršketų rūšys: 1) didysis eršketas (lot. *Huso huso*, rus. *белуга*); 2) sterlė (lot. *Acipenser ruthenus*, rus. *стерлядь*); 3) rusėniškasis eršketas (lot. *Acipenser gueldenstaedtii*, rus. *оцemp русский*); 4) žvaigždėtasis eršketas (lot. *Acipenser stellatus*, rus. *цебрюга*)⁴². Nesunkiai galime įsivaizduoti, kad 1427 m. jau kovo pradžioje į Lietuvą atgabenti eršketai tiek žvejams, tiek jų laimikio apdorotojams ir stebėtojams turėjo ryškiai skirtis nuo kur kas įprastesnių atlantinių eršketų – bent jau tiek, kad jie būtų palaikyti kitokia žuvimi, kuriai buvo duotas nuo Juodosios jūros pakrantės atsineštas itališkai („romaniškai“) skambantis pavadinimas, nors ir reiškiantis tą patį žodį „eršketas“. Iš 1427 m. laiško žinome, kad tos žuvys buvo didelės, t. y. didesnės negu įprastiniai eršketai. Tarp ką tik minėtų eršketų savo dydžiu išsiskiria didieji eršketai, *belugos*, ir žvaigždėtieji eršketai. Paprastai didieji eršketai būna didesni ne tik už žvaigždėtuosius, bet savo išvaizda jie dar ryškiai skiriasi ir nuo visų kitų savo genties atstovų. Dėl šios priežasties juos ir buvo lengviausia palaikyti kitokia nei eršketas žuvimi. Galima tad spėti, kad tarp Vytauto 1427 m. kovo pradžioje Vokiečių ordino pareigūnams ir Mykolui Žygimantaičiui išsiųstų eršketų bent dalį galėjo sudaryti didieji eršketai *belugos* (nors turbūt ne patys didžiausi, galintys siekti 5 metrus, o išskirtiniais atvejais – net 6–10 metrų ir sverti iki 2 tonų...)⁴³. Dar reikia pažymėti, kad nors ir labai lakoniška mūsų dienas pasiekusi 1427 m. Vytauto laiško santrauka, ji leidžia pajusti, kad žvejybos laimikis buvo didelis. Tai neturėtų stebinti, nes Vytautas žvejojo kaip tik tuo metu, kai eršketai gausiausiai migruoja neršti – tai jie aktyviausiai daro žiemos ir ankstyvo pavasario

⁴² M. С. Бурнашев, В. В. Лобченко, „Состояние и перспективы развития осетроводства в Молдавии“, *Биологические основы рыбного хозяйства Молдавии*, Кишинев, 1978, p. 68.

⁴³ Tiesa, turime pri(si)pažinti, kad negalime pateikti gero paaiškinimo, kodėl Vytauto vokiečių kalbos raštininkas nepavartojo kito vokiečių kalbos žodžio, kuriuo įvardinami didieji eršketai, *Husen* (Viduramžių vokiečių aukštaičių k.), *Hausen* – šiuolaikinėje vokiečių k. (lot. – *Huso huso*). Esame linkęs manyti, kad jis tiesiog užrašė, ką ir kaip girdėjo jam diktuojant. Daugiau apie eršketus žr. *Sturgeon biodiversity and conservation*, ed. by V. J. Birstein, J. R. Waldman, W. Bemis, New York, 2002.

mėnesiais. Tokio laimikio pargabenimas į Lietuvą, o jo dalies persiuntimas toliau – iki pat Marienburgo – buvo įspūdingas logistikos žygdarbis⁴⁴. Tad galime klausti, kodėl jam buvo ryžtasi?

Vytauto viliotinis Vokiečių ordinui

1427 m. kovo 2 d. laiške Vytautas perteikia viduramžių valdovams ganėtinai retą – žvejo – įvaizdį⁴⁵. Šį įvaizdį išvelgiu tame, kad 1427 m. laiško santraukoje akcentuota, jog tas žuvis pagavo būtent jis pats. Kaip originaliame laiške tai buvo perteikta – šito, ko gero, jau niekada tiksliai negalėsime pasakyti. Žinoma, galime spėti, kad Vytautas, kaip jam buvo įprasta, apie save kalbėdamas pavartojo daugiskaitinį įvardį „mes“. Tačiau jo asmeninis vaidmuo buvo pabrėžtas taip ryškiai, kad „Registro“ rašovas pavartojo įvardį „jis“ apibūdinti šį epizodą, kurio paraidinis interpretavimas gali kurti tik šypsena keliantį įsivaizdavimą, jog Vytautas pats vienas gaudė žuvis. Lietuvos valdovas pirmiausia buvo šios akcijos organizatorius, tačiau jam buvo labai svarbu pabrėžti, kad būtent *jis* gali *tai* padaryti. Šiuo atžvilgiu lemiamai svarbi yra veiksmo atlikimo (savotiško „performanso“) vieta. Juk jeigu Vytautas būtų tik šiaip sau norėjęs eršketais pamaloninti Vokiečių ordino pareigūnus, jis tokių žuvų galėjo „užsakyti“ iš kur kas artimesnių regionų (pvz., iš Kijevo), kaip kad jau anksčiau būtent tokiu būdu jis pagerbė Vokiečių ordino didįjį magistrą Ulrichą von Jungingoną 1408 m.⁴⁶ Tad jei reikalas liestų tik maistą, tai net ir Lietuvoje Vytauto žvejai būtų pasistengę pagauti vieną kitą sturį (Atlantinį eršketa), jei

⁴⁴ Galima manyti, kad jeigu iki Lietuvos jie buvo atgabenti tinkamos vartoti būklės, tai tokios pat kokybės pasiekė ir adresatus. Tokios žuvys veikiausiai buvo sūdytos, nors nuo giliausios senovės buvo žinomos dar ir rūkymo bei džiovinimo (vytinimo) priemonės, žr., pavyzdžiui, *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*, ed. by T. Bekker-Nielsen, Aarhus, 2005. Žuvies paruošimas ilgesniam vartojimui nebuvo paprastas dalykas ir ne visada jis pavykdavo. Kaip antai, atsidėkodamas Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui I už jachtą ir gintaro kambarį Rusijos caras Petras I jam išsiuntė didžiųjų eršketų *belugų* siuntą, bet kol po trijų mėnesių kelionės jos pasiekė Berlyną (1717 m. kovą), žuvis spėjo pašvinkti, žr. British Library, Add. 37363: Whitworth Papers, vol. XVI, f. 392r-v (Charles Whitworth to Mr. Stanhope, Berlynas, 1717 m. kovo 16 d.). Už šią nuorodą dėkoju dr. Mindaugui Šapokai.

⁴⁵ Visus kitus Vytauto įvaizdžio bruožus detaliai ištyrė G. Mickūnaitė, *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*, Vilnius, 2008. Daugiau apie valdovo-žvejo įvaizdį žr. nuorodose nr. 80 ir 82.

⁴⁶ R. Čapaitė, „Vėlyvųjų viduramžių epistolika – kasdienio gyvenimo atspindys (pagal Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir jo amžininkų korespondenciją)“, *Vytautas Didysis ir jo epocha. Straipsnių rinkinys 2000–2010*, Trakai, 2010, p. 68; *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*, hg. von Archivrat Dr. Joachim, Königsberg, 1896, p. 473: „item, 1 m. eyme furmanne, der eynen husen von Rastenburg brochte, do methe herzog Wytawte unsern homeyster geeret hatte“. Įdomumo dėlei galime pridurti, kad ir Vytauto žmona Ona, atsidėkodama magistrui už gautas dovanas, jį pagerbė padovanodama eršketaį ir kilimą, žr. ten pat, p. 474: „eynen husen und topte“ (1408 m.).

tik toks būtų valdovo įsakymas⁴⁷. Bet ne tai buvo svarbiausia. Svarbiausia buvo parodyti, kad Vytautas gali gaudyti erškėtus būtent Juodosios jūros pakrantėje. Tai buvo nors ir nekasdieniškas, bet labai įspūdingas valdovo galios demonstravimas su tam tikromis verbalinių komunikacijos lygmenį pranokstančiomis užuominomis. Norint pateikti išsamesnę interpretaciją privalu atsižvelgti į to meto didžiosios politikos kontekstą.

Paskutiniai Vytauto valdymo metai išsiskyrė didingais užsienio politikos užmojais. Istoriografinė tiesa jau seniai byloja, kad savo valdymo pabaigoje Vytautas buvo pasiekęs savo galybės viršūnę: 1425 m. gavo jaunojo Maskvos valdovo, savo anūko Vasilijaus, globėjo teises, 1426 m. žygiavo prieš Pskovą, 1427 m. vykdė karinės galios demonstravimo paradą tolimiausiai rytuose jam pasiekiamose Rusios žemėse, 1428 m. žygiavo prieš Naugardą, 1429 m. buvo tarptautinio Lucko suvažiavimo šeimininkas, galiausiai bandė pelnyti Lietuvos karaliaus titulą. Į šį kontekstą įdomiai ir iškalbingai įsiterpia Vytauto kelionė prie Juodosios jūros, kurios reikšmę pabandysime atskleisti savo dėmesį sutelkdami į lokalesnę politinės istorijos tyrimo lygmenį. Šį lygmenį formuos trikampis, kurio kertiniais akmenimis bus Liubičo malūnas, Palanga ir Juodoji jūra.

Nors 1422 m. rugsėjo 27 d. sudaryta Melno taika dažnai pateikiama kaip ypatingai ryškus sienų stabilumo pavyzdys Europoje, tačiau nereikia iš akių išleisti tos aplinkybės, kad *tikslus* sienos delimitavimo procesas užtruko ne vienerius metus net ir po to, kai pati sutartis buvo ratifikuota (1423 ir 1424)⁴⁸. Seniai žinoma, kad po šios

⁴⁷ Apie Viduramžių Lietuvoje žvejotas ir vartotas žuvis, tarp jų ir erškėtus (sturius), žr. M. Vitkūnas, „Žvejyba Pietryčių Lietuvos vandenyse XIII–XV a.“, *Istorija*, t. 63, 2006, p. 3–13; G. Piličiauskienė, P. Blaževičius, „Archaeoichthyological and historical data on fish consumption in Vilnius Lower Castle during the 14th–17th centuries“, *Estonian Journal of Archaeology*, t. 23, 2019, p. 39–55. Reikia pažymėti, kad 2021 m. analizuojant Trakų Salos pilyje aptiktą osteologinę medžiagą, buvo aptikti ir eršketo kaulai, buvę XIV a. pabaiga–XV a. pradžia / pirma puse datuojamame sluoksnyje. Žuvies (žuvų?) būta didelės, daugiau kaip 150 cm (G. Piličiauskienės tyrimai). Detaliau – kasinėjimų autoriaus archeologinių tyrimų ataskaita: U. Budvydas, „Trakų senamiesčio (17114), Trakų salos pilies (1020), Trakų salos piliavietės (3492) teritorijų Trakų r. sav., Trakų m., Karaimų g. 43C detaliųjų archeologinių tyrimų 2021 m. ataskaita“, *Trakų istorijos muziejus*. Apie žvejybą tinklais Vokiečių Ordino valdose Prūsijoje žr. W. Długokęcki, „Z dziejów rybołówstwa na Zalewie Wiślanym w średniowieczu. Rybołówstwo kajtlowe“, *Książęta, urzędnicy, zloczyńcy*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk, 1999, p. 33–43.

⁴⁸ Plg. K. Forstreuter, *Deutschland und Litauen im Mittelalter*, Köln–Graz, 1962, p. 1, 14; M. Hellmann, *Grundzüge der Geschichte Litauens*, Darmstadt, 1966, p. 46; C. A. Lückerath, *Paul von Rusdorf: Hochmeister des Deutschen Ordens, 1422–1441*, Bad Godesberg, 1969, p. 45, 61. Detaliau apie tai žr. J. Nikodem, *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków, 2013, p. 360–361; T. Čelkis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: Sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI a.*, Vilnius, 2014, p. 133–136; T. Čelkis, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIII–XVI a.“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2014, p. 18–24. Detaliai tarpvalstybinės sienos nustatymo 1422–1425 m. ties Palanga klausimą nagrinėjo K. Neitmann, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen 1230–1449: Studien zur Diplomatie eines spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaates*, Köln–Wien, 1986, p. 554–558. Taip pat žr. A. Nikžentaitis, „Palanga XIII–XV a. amžiais“, *Palangos istorija*, sud. V. Žulkus, Klaipėda, 1999, p. 111–113.

sutarties sudarymo Vytautas atitolo nuo glaudaus bendradarbiavimo su Jogaila kurso ir ėmė siekti kur kas glaudesnio bendradarbiavimo visų pirma su Vokiečių ordinu⁴⁹. Itin ryškiai takoskyra tarp abiejų pusbrolių išryškėjo ginčiuose dėl Ordiniui priklausiusio Liubičo malūno-tvirtovės. Šis apie 11 km į rytus nuo Torunės, ant dešiniojo Dreventos upės kranto stovėjęs statinys buvo strategiškai ypač svarbioje vietoje. Iškilęs ruože, skyrusiam Kulmo žemę nuo Lenkijos karalystei priklausiusios Dobrynės žemės, jis leido kontroliuoti vienintelį patogų perėjimą per upės brastą. Pirmieji ginčai tarp Ordino ir lenkų dėl šio malūno kilo jau XIII a. pabaigoje. Po to, kai perėjusi minėtąją brastą Lenkijos karaliaus Vladislavo I Uolektinio kariuomenė 1330 m. nusiaubė Ordino žemes, kryžiuočiai šį malūną pavertė tikra tvirtove⁵⁰. Po kelis dešimtmečius trukusios ramybės Lenkijos pretenzijos ir skundai prasidėjo iš naujo jau Racionžo taikos sudarymo metu (1404–1405). Su nauja jėga jos vėl ėmė reikštis po Torunės taikos (1411). Galiausiai Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgo 1420 m. paskelbtu Vroclavo sprendimu Ordinas buvo įpareigotas malūną nugriauti; šis sutiko tai padaryti. Politinėje dienotvarkėje Liubičo malūno klausimas vėl iškilo 1425 m. gruodį, susitikus trims valdovams: Jogailai, Vytautui ir Pauliui von Rusdorfiui. Pastarajam paprašius karaliaus leidimo atstatyti malūną, Jogaila tam paprieštaravo, tačiau Ordiną veiksmingai palaikė Vytautas, žadėdamas jam perleisti dalį lietuviškų žemių, jei tik lenkai labai spirtęsi ir būtų nesukalbami. Po kurio laiko sukonkretinus paaiškėjo, kad Vytautas galėtų Ordinui perleisti Palangą!⁵¹

Liubičo malūnas-tvirtovė ir Palanga buvo ypač jautrūs tuometinio politinio kraštovaizdžio nerviniai taškai. Juos Vytautas užčiuopė ir su Jogaila bei lenkais pradėjo itin įdomų politinį žaidimą, kurio ne visi niuansai, o juo labiau motyvai, kaip

⁴⁹ Plg., K. Forstreuter, *op. cit.*, p. 13, 14, 19; C. A. Lückerath, *op. cit.*, p. 44–45, 56–58.

⁵⁰ Jei nenurodyta kitaip, tai čia ir kitur, rašydamas apie Liubičo malūną, remiuosi Klausio Neitmanno straipsniu: K. Neitmann, „Der Grenzstreit zwischen dem Deutschen Orden und Polen um die Mühle von Leibitsch und die Drewenz“, *Beiträge zur Geschichte Westpreußens*, t. 10, 1987, p. 111–137. Apie vandens malūnų karinę reikšmę Vokiečių ordino valstybėje Prūsijoje žr. R. Kubicki, „Zur militärischen Bedeutung der Wassermühlen im Ordensland Preußen“, *Beiträge zur Militärgeschichte des Preussenlandes von der Ordenszeit bis zum Zeitalter der Weltkriege*, sud. B. Jähnig (*Tagungsberichte der historischen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung*, t. 25), Marburg, 2010, p. 103–109; apie malūnus apskritai žr. R. Kubicki, *Młynarstwo w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*, Gdańsk, 2012.

⁵¹ Antonio Prochaskos nuomone, jau 1426 m. gegužės pradžioje Vokiečių ordino pareigūnai žinojo, kad Vytautas jiems siūlo Palangą, žr. *CEV*, nr. 1222, p. 720–721 (1426 m. gegužės 2 d.). Jogailos prieštaravimas dėl Palangos perleidimo ir Vytauto bei jo bajorų, ir Ordino atstovų ausis neabejotinai pasiekė tą pačių metų gegužės mėnesį, žr. ten pat, nr. 1229, p. 728 (1426 m. gegužės 31 d.). Būtent šiame Balgos komitūro pranešime savo vadovybei išliko nuostabą keliantis Vytauto pasisakymas apie Palangos pajūrį: „mažas krantelis ir šlakelis vandens“, žr. ten pat, p. 727–728.

mums atrodo, iki šiol yra istoriografijoje pakankamai gerai perprasti ir paaiškinti⁵². Nors šis dalykas būtų vertas atskiro tyrimo, tačiau jau dabar mokslinės diskusijos labai galima pateikti kai kurias pastabas, kurios, kaip tikimės, gali leisti naujoje šviesoje išvysti „seniai žinomus“ faktus. Juk pats Vytauto sumanymas perleisti Ordinui Palangą nuo seno kėlė ir kelia tiek tyrėjų, tiek istorijos mylėtojų nuostabą. Gali atrodyti, kad jis „nelabai brangino senąsias lietuvių žemes“⁵³, o gal viso labo tik grasino perduosiąs Palangą⁵⁴, o gal kaip tik Jogaila, išsaugodamas Lietuvai Palangos pajūrį, „pasirodė labiau toliaregis už savo viena kryptimi išsismaginusių pusbrolių“⁵⁵. Vytauto elgesys ir motyvai tampa dar miglotesni, jei bent akimirksniui prisimintume plačiai žinomą legendinę žinią apie Vytauto motinos Birutės kapą Palangoje. Jei tai būtų tiesa, kaip tada paaiškinti Vytauto nusiteikimą „atiduoti motinos kapą“?⁵⁶ Iš tikrųjų – kaip?

Aiškintis reikia pradėti nuo pažinties su tuo, kas tuo laikotarpiu Vytautui labiausiai rūpėjo ir kokius planus jis rezgė. Niekam, o Vytautui garantuotai, neturėjo būti paslaptis, kokia strategiškai svarbi buvo Palanga Vokiečių ordino politinėje darbotvarkėje. Iš 1425 m. birželio 27 d. Ordino didžiajam magistrui adresuoto laiško sužinome, kad Livonijos ordino magistras Cisė von Rutenbergas (*Cisse von Rutenberg*) su savo palyda neseniai lankėsi Palangoje. Ten apžiūrėjo piliakalnį, *Burgwall*, ant kurio būtų galima pastatyti tvirtą pilį⁵⁷. Pažymėtina, kad tuo metu Ordinas būgštavo, jog ten pilį gali pasistatyti (Vytautas) ir taip atkirsti Prūsiją ir Livoniją. Maršalas primygtinai prašė magistrą dėti visas pastangas, kad delimituojant sieną, Palanga

⁵² Be minėto K. Neitmanno 1987 m. straipsnio, plg., pavyzdžiui, J. Jakštas, Z. Ivinskis, S. Sužiedėlis, A. Šapoka, P. Šležas, *Jogaila*, Kaunas, 1935 (Kaunas, 1991: naujas fotografuotinis leidimas), p. 178–183; Z. Ivinskis, „Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų“, Z. Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, t. 3, Roma, 1989, p. 374–381 (pirmą kartą šis Z. Ivinskio straipsnis paskelbtas 1935 m.); B. Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amž.*, Vilnius, 1968, p. 70–72; C. A. Lückerrath, *op. cit.*, p. 62–64; V. Ališauskas, „Kulto tradicija lokaliaje religinėje bendrijoje: Birutės atvejis“, *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 5, 2012, p. 16; J. Nikodem, *op. cit.*, p. 361–367; D. Heckmann, „Der Samaitische Strand“. Beobachtungen zur Rechtsqualität einer Verkehrsbindung zwischen den Deutschordensherrschaften Preußen und Livland vom 15. bis zum frühen 16. Jahrhundert“, *Deutschordensgeschichte aus internationaler Perspektive. Festschrift für Udo Arnold zum 80. Geburtstag*, hg. von R. Czaja und H. Houben (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, t. 85), Imtall-Weinstraße, 2020, p. 86.

⁵³ B. Dundulis, *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės*, Vilnius, 1960, p. 291.

⁵⁴ B. Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo*, p. 72.

⁵⁵ Plg. E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999, p. 257–258.

⁵⁶ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010, p. 31. Plg. V. Ališauskas, „Kulto tradicija“, p. 16.

⁵⁷ *Liv-, esth- und curländisches Urkundenbuch, nebst Regesten [toliau – LUB]*, t. 7 (1423–1429), hg. von H. Hildebrand, Riga-Moskau, 1881, nr. 308, p. 220 (1425 m. birželio 27 d.).

liktų Ordinui, nes toks reikalas yra svarbus abiem žemėms – ir Prūsijai, ir Livonijai⁵⁸. Tad kitais metais siūlydamas Palangą, Vytautas iš tikrųjų metė Ordinui itin viliojantį jauką. Panašu, kad Vytautas iš tikrųjų buvo pasiryžęs „padovanoti“ Ordinui Palangą, kad galėtų jį į(si)traukti į savo didvalstybinę politiką. 1426 m. jis kvietė Livonijos ordiną jungtis į žygį prieš Pskovą, visai jį drąsindamas, kad žygyje savanoriškais pagrindais dalyvausiantys Livonijos riteriai tikrai nepažeisią tuo metu galiojusios taikos sutarties tarp Livonijos ir Pskovo⁵⁹. Šis faktas seniai žinomas, tad anokia čia istoriografinė naujiena. Vis dėlto vertėtų pabrėžti, kad Vytauto propagandos ir savanorių verbavimo priemonės planuojamą žygį prieš Pskovą pateikinėjo kaip riterišką „reizą“ prieš „pagonis“⁶⁰, t. y. iš esmės kaip Kryžiaus žygį prieš „schizmatikus“. Tuo metu Vytauto pozicija ir dėl Liubičo, o, matyt, ir dėl Palangos buvo tokia tvirta ir nepajudinama, kad 1426 m. tiek Jogaila, tiek lenkai nusileido ir leido Ordinui atsistatyti Liubičo malūną-tvirtovę.

Istoriografijoje nėra išaiškinta, ar dėl tokio lenkų kompromiso Vytautas pakeitė savo poziciją perleisti Palangą Ordinui, ar ne. Mūsų nuomone, jis šios pozicijos nepakeitė, nes Palanga ir toliau liko ypač vertingas masalas akinti Ordiną dėtis prie Vytauto, prie valdovo, kuris net ir savo gyvenimo saulėlydyje planų ir veiklos turėjo į valias. Tad šių plačių didvalstybinių užmojų kontekste ir žvelgiu į Vytauto žygį prie Juodosios jūros 1427 m. pradžioje. Mūsų tiriama laiško mums žinomas turinys leidžia įžvelgti Vytauto puoselėtus planus skleisti savo politinį veikimą toli toli nuo šaltos Baltijos jūros. Jam akivaizdžiai labiau rūpėjo kur kas įdomesnė Juodoji jūra! Būtent Vytauto siekiu patraukti Vokiečių ordiną prie bendrų veiksmų Juodosios jūros regione aiškiau tokios puikios dovanos kaip eršketai atsiradimą. Eršketai buvo išsiųsti juos palydinti iškalbingu laišku. Nors mes turime tik jo lakonišką santrumpą, ji vis dėlto leidžia aiškiai matyti, kas tuo metu Vytautui iš tiesų rūpėjo – tikrai ne vien žuvis, kad ir kokios gardžios jos būtų buvusios. Juk Vytautas savo laiške Ordinui pasakojo apie Dniestrą, tekantį per „totorių lauką“, minėjo Dnieprą, nuo kurio plaukiant tiesiai į pietus galima pasiekti Konstantinopolį! Būtent Bizantijos imperijos sostinės paminėjimas ir rodo ypač svarbų Vytauto didžiosios užsienio politikos aspiracijų

⁵⁸ Šio 1425 m. birželio 27 d. laiško santrauka yra ir „Registre“, kuriame jo turinys atispindi su nežymiais prasminiais pokyčiais, žr. „Registas“, LMAVB RS, f. 15–73, l. 251r.

⁵⁹ *CEV*, nr. 1234, p. 732 (1426 m. birželio 27 d.); nr. 1236, p. 734 (1426 m. liepos 9 d.). Taip pat žr. A. Prochaska, *Dzieje Witolda w. księcia Litwy*, Wilno, 1914, p. 241.

⁶⁰ Didžiojo kunigaikščio Vytauto (?) laiško Vokiečių ordino didžiajam magistrui Pauliui von Rusdorffui santrauka (1426 m. birželio 13 d.), žr. „Registas“, LMAVB RS, f. 15–73, l. 8r: „Anno [14]26 Antonii zu Tracken. Witold will zihe(n) wider die heide(n) zu Pleskau, die Ime und den Seine(n) grose(n) Schaden imerdar zugefügt“.

vektorių⁶¹. Juk iš tikrųjų tai buvo vieta, į kurią buvo nukreiptos tuometinio Europos politinio elito akys. Tai buvo regionas, kuriame jau tuo metu visu smarkumu plėtojosi visos Europos likimą lemiantys poslinkiai. Tarp jų ryškiausi – turkų osmanų ekspansija ir karštligiškos pastangos ją stabdyti Kryžiaus žygiais⁶². Į šį paneuropinį judėjimą savo įnašą buvo pasiryžęs įnešti ir Lietuvos valdovas. Juk jis savo laiške Ordiną informavo, kad tarp Dniestro ir Dniepro jau liepė statyti pilis ir įtvirtinimus. Šią žinią galime vertinti kaip Vytauto ketinimą įsitvirtinti prie Juodosios jūros. Jeigu jis būtų pavykęs ar įgyvendintas rimčiau, turėtume pagrindo kalbėti apie lietuvišką krikščionijos pylimą prie Juodosios jūros⁶³.

Vytauto rimtus ketinimus Juodosios jūros regione demonstruoja jo *asmeninis* apsilankymas prie Juodosios jūros, Dniestro žiočių „limano“ apylinkėse. Tarptautinės politikos ir prekybos kelių kontrolės požiūriu tai buvo strategiškai ypač svarbi vieta. Dešinysis Dniestro žiočių krantas priklausė Moldavijai, kairysis – Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. Dešiniajame krante stūksojo genujiečių kontroliuojama Akermano (Belgorodo) tvirtovė, o priešais ją plytėjo Černigradas⁶⁴. Šioje vietoje nauja pilis iškilo

⁶¹ Apie Bizantijos ir Lietuvos kontaktus XV a. pirmoje pusėje žr. G. Ragone, „*Membrana Maxima: Cristoforo dei Buondelmonti, Vytautas of Lithuania and the first modern map of Constantinople*“, *Lietuva ir jos kaimynai: Nuo normanų iki Napoleono. Prof. Broniaus Dundulio atminimui*, Vilnius, 2001, p. 150–188; D. Baronas, „Byzantium and Lithuania: North and South look at each other“, *Byzantium, New Peoples, New Powers: the Byzantino-Slav Contact Zone, from the Ninth to the Fifteenth Century*, ed. by M. Kaimakamova et al., (*Byzantina et Slavica Cracoviensia*, t. 5), Cracow, 2007, p. 303–317; G. Mickūnaitė, *Vytautas Didysis*, p. 314–318. D. Baronas, „Bizantija ir Lietuva: Saugus atstumas, atsargus bendrumas“, *Naujasis Židinys-Aidai*, nr. 2 (2012), p. 103–108.

⁶² Iš gausios literatūros, ir tai tik kaip pavyzdį, žr. N. Housley, *The Later Crusades, 1274–1580: From Lyons to Alcazar*, Oxford, 1992, p. 80–117; J. M. Bak, „Hungary and crusading in the fifteenth century“, *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact*, ed. by N. Housley, Houndmills, Basingstoke, 2004, p. 116–127; *The Defence of the Faith: Crusading on the Frontiers of Latin Christendom in the Later Middle Ages*, ed. by P. Srodecki, N. Kersken, Turnhout, 2024.

⁶³ Išsamiai „krikščionijos pylimo“ ideologemą nagrinėja P. Srodecki, *Antemurale Christianitatis: Zur Genese der Bollwerksrhetorik im östlichen Mittelalter an der Schwelle vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit*, Husum, 2015. Apie šios retorinės politinės priemonės prigijimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje žr. S. C. Rowell, „Lietuva – krikščionybės pylimas?: vienos XV amžiaus ideologijos pasisavinimas“, *Europos idėja Lietuvoje: Istorija ir dabartis*, par. D. Staliūnas, Vilnius, 2002, p. 17–32; D. Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius, 2015, p. 379–402.

⁶⁴ Apie genujiečių aktyvumą Dunojaus ir Dniestro žiotyse žr. M. Ballard, *La Romanie Génoise (XIIe – début du XVe siècle)*, t. 1, Rome, 1978, p. 143–150; E. Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region: Evolution and Transformation*, New York–London, 2018, p. 110–111. Apie Akermaną (Moncastro) žr. M. E. Martin, „The Venetians in the Black Sea: a general survey“, *Rivista di Bizantinistica*, t. 3, 1993, p. 235. Dėl Černigrado lokalizacijos priešais Akermaną žr. M. Cazacu, „A propos de l’expansion polono-lituanienne au nord de la Mer Noire aux XIVe–XVe siècles“, *Passé Turco-Tatar. Présent soviétique. Études offertes à Alexandre Bennigsen = Turco-Tatar Past. Soviet present. Studies presented to Alexandre Bennigsen*, publ. par / ed. by Ch. Lemerrier-Quellejay, G. Veinstein, S. E. Wimbush, Louvain–Paris, 1986, p. 100–101, 104–103.

1421 m., kai, reaguojant į dėl turkų osmanų ekspansijos regione pasikeitusią geopolitinę situaciją, Podolės vietininkas Gedgaudas Vytauto pavedimu tam tikslui sutelkė įspūdingos apimties resursus: 12 tūkstančių žmonių ir 4 tūkstančius vežimų, kuriais gabenti akmenys ir mediena⁶⁵. Tad galime manyti, kad po šešerių metų Vytautui su palyda atvykus į Dniestro regioną, buvo kur rasti sau stogą virš galvos. Su Vytauto atvykimu pati Lietuva atėjo prie Juodosios jūros. Toks pasakymas, be abejo, – metafora, bet ji nėra per daug atitrūkusi nuo šio ir panašių vizitų reikšmės⁶⁶. Tai buvo įspūdinga politinė galios demonstracija, akivaizdus parodymas, kas čia šeimininkas. Nuveikti tam tikri darbai, kurie turėjo būti pagarsinti kuo plačiau. Eršketai tam galėjo pasitarnauti kuo puikiausiai kaip propagandos priemonė. Vokiečių ordinui išsiųsti jie buvo, be abejo, bebalsiai, tačiau nešė įspūdingą ir labai gardžią užuominą apie Juodosios jūros gamtines gėrybes.

Vien žuvimis Vytautas neapsiribojo. Toliau jis Ordinui porino apie tai, kad Dniestras teka per „totorių lauką“, o nuo dar vienos didelės jo šalies upės Dniepro – tiesus kelias į Konstantinopolį. Kad Lietuvos valdovas buvo rimtai nusiteikęs čia įsitvirtinti, abejonių negalėjo kilti, nes jis Pauliui von Rusdorfiui pranešė jau liepęs šiame krašte statyti pilis ir kitokius įtvirtinimus. Visa ši informacija apskritai buvo pakankamai aiški užuomina, prilygstanti kvietimui bendrai veikti Juodosios jūros regione. Juk Vytautas tarsi prikišamai Vokiečių ordino riteriams rodyte rodė, kad tai kraštas, kuriame visiems – ir jums, ir mums – užtektų ir gamtos gėrybių, ir naujų veiklos barų. Reikia turėti omenyje, kad Ordinas po Žalgirio mūšio išgyveno ypač sudėtingus, liūdnus laikus. Tad kvietimas iš naujo atrasti savo tikrąjį pašaukimą – ginti krikščioniją ir kovoti su netikėliais – turėjo skambėti kaip alternatyva niūrokai dabarčiai. Paties Vytauto akyse ta veikla buvo tokia svarbi ir perspektyvi, kad dėl bendro reikalo jis buvo nusiteikęs Ordiną vilioti (Palanga) ir visai maloninti (eršketais). Būtina pažymėti dar vieną dalyką. Tuo metu, kai iš

⁶⁵ *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste*, par. Ch. Potvin, Louvain, 1878, p. 59–60. Daugiau apie tų metų situaciją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Juodosios jūros pakrantėje žr. B. Dundulis, *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius, 1971, p. 79–80; T. Čelkis, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos sienos „prie Juodosios jūros“, p. 4; L. Pilat, O. Cristea, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom in the 15th Century*, Leiden–Boston, 2018, p. 93–94.

⁶⁶ 1427 m. Vytauto pasirodymą prie Juodosios jūros galime gretinti su Algirdo pasirodymu prie Rževo 1360 m., kada vyko Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos grumtynės dėl strategiškai ypač svarbaus regiono – Dauguvos, Volgos, Dniepro aukštupių – kontrolės, žr. „Рогожский летописец“, (par. Н. П. Лихачев), *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 15 (изд. 2, вып. 1), Петроград, 1922, ст. 69: „Того же лѣта приездил Олгѣрьдъ Ржевы смотрит[ь]“. Detaliau apie šias kovas minėtame regione žr. В. Н. Темушев, „Начало складывания московско-литовской границы. Борьба за Ржевскую землю“, *Российские и славянские исследования*, т. 1, 2001, p. 71–80; В. Н. Темушев, „Литовско-тверская граница (вторая половина XIV – начало XVI в.)“, *Вестник Тверского Государственного Университета*, т. 4, 2007, p. 87–97.

Lietuvos atsiųstų erškėtų sukeltas įspūdis dar nebuvo išblėšęs, o skonis tikriausiai dar neišsivadėjęs, Marienburgą pasiekė Šventosios Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgo laiškas, raginantis Ordiną angažuotis kovai su turkais, o šiek tiek vėliau – kurtis Dunojaus žemupio regione⁶⁷. Tiek laiko, tiek bendri sąlyčio taškai Vytauto ir Zigmanto Liuksemburgo laiškuose ir atitinkamuose politiniuose ėjimuose leidžia manyti, kad tarp šių valdovų jau tada (1426–1427) buvo koordinuojami bendri politiniai veiksmai. Šioje vietoje būtina atkreipti dėmesį į nepaprastai įdomią informaciją, kurią perteikia venecijiečio Antonio Morosinio kronika. Iš jos sužinome, kad 1427 m. vasaros kampanijoje į kovą prieš turkus prie Dunojaus traukė vengrų ir vokiečių, bosnių ir lietuvių kariai⁶⁸.

Mezgantis Zigmanto Liuksemburgo, Vytauto ir Vokiečių ordino bendrų interesų tinklui, Lenkijos politinis elitas negalėjo neturėti nuogąstavimų dėl savo regioninės

⁶⁷ *Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437)*, t. 2 (1424–1437), verzeichnet von W. Altmann, Innsbruck, 1897–1900, p. 56, nr. 6830 (1427 m. kovo 10 d. siūloma pinigine parama Vokiečių ordinui samdyti karius, kurie būtų siunčiami Zigmantui Liuksemburgui į pagalbą prieš turkus); p. 59, nr. 6887 (1427 m. balandžio 9 d. Vokiečių ordinas kviečiamas kurtis Vengrijoje: „... meinten dem orden in unsern landen ettwo einen ort einzugeben got dem almechtigen und siner werden mutter zu lob und zu eren, des der orden ere und nucz gehabt und grosse breitung empfunden hett.“); p. 77, nr. 7132 (1427 m. spalio 9 d. apgailėstaujama, kad sumanymas Ordiną įkurdinti Vengrijoje iki šiol vis dar neįgyvendintas, bet kartu pranešama apie naujai atsivėrusias galimybes kurtis prie Dunojaus). Plg. B. Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo*, p. 75; M. Whelan, „Catastrophe or consolidation? Sigismund’s response to defeat after the Crusade of Nicopolis (1396)“, *Between Worlds: The Age of the Jagiellonians*, ed. by F. Ardelean, C. Nicholson, J. Preiser-Kapeller, Frankfurt/M, 2013, p. 222–223. Reikia pažymėti, kad nedidelis Vokiečių ordino riterių ir pagalbinio personalo būrys išties bandė įsikurti Dunojaus žemupio regione, bet jie, susidūrę su per dideliais sunkumais, buvo priversti šias pastangas nutraukti (1429–1432), žr. E. Joachim, „König Sigmund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429–1432. Mitteilungen aus dem Staatsarchiv zu Königsberg“, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, t. 23, 1912, p. 87–114; J. K. Hoensch, *Kaiser Sigismund: Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit, 1368–1437*, München, 1996, p. 343–345; L. Pilat, O. Cristea, *The Ottoman Threat*, p. 97–101; W. Paravicini, *Verlust und Dauer: Weshalb sie nicht mehr führen und was an die Stelle trat: Die Preußenreisen des europäischen Adels*, d. 4, Göttingen, 2024, p. 395–404. Apie ankstesnio laikotarpio Zigmanto Liuksemburgo pastangas prisikviesti Ordiną į Dunojaus regioną žr. V. Ciociltan, „Sigismund von Luxemburg: neue Forschungen zur Geschichte des Deutschen Ordens in Siebenbürgen und im Banat“, *Generalprobe Burzenland: Neue Forschungen zur Geschichte des Deutschen Ordens in Siebenbürgen und im Banat*, hg. von K. Gündisch, (*Siebenbürgisches Archiv*, t. 42), Köln–Weimar–Wien, 2013, p. 160–176. Taip pat pažymėtina, kad XV a. Vokiečių ordiną bandyta įkurdinti iš esmės toje pačioje teritorijoje, kur jis prie Dunojaus buvo įsikūręs 1211–1225 m. Daugiau apie šį epizodą žr. H. Zimmermann, *Der Deutsche Orden in Siebenbürgen: Eine diplomatische Untersuchung*, Köln–Weimar–Wien, 2011 (2., durchgesehene Auflage); L. Pösán, „Die Einladung für den Deutschen Orden nach Ungarn (1211)“, *Akkon–Venedig–Marienburg. Mobilität und Immobilität im Deutschen Orden*, hg. von H. Houben, Ilmtal-Weinstraße, 2022, p. 16–30.

⁶⁸ *Il Codice Morosini. Il mondo visto da Venezia (1094–1433)*, ed. Andrea Nannetti, Spoleto, 2010, t. 3, p. 1242–1243: „A preso avemo per la via d’Ongaria el re predito, over la ziente soa insida a campo con grandissimo esercito de ongari e todeschi, bosignexi e letuani per eser a le man con meso i turchi e vlachi a le parte de la Turchia, contra el Gran Turcho. De che se comprende i passerà la Donoia, como è stado scritto a Veniexia, infra le parte serà da numero de persone CCCC milia. Che Christo per soa gracia aida la cristantade.“

hegemonijos perspektyvų. Būtent šios didžiosios politikos kontekste aš žvelgiu į Jogailos žygį prie Baltijos jūros 1427 m. rudenį. Jogailos apsilankymas Palangos pajūryje nebuvo seno žmogaus smalsumo tenkinimas – tuščia užgaida pamatyti Baltijos jūrą, „kurios prieš tai nebuvo matęs“⁶⁹. Šioje vietoje būtina pabrėžti, kad Jogailai vykstant į Palangą, Vytautas jį palydėjo tik iki Kauno ir čia demonstratyviai sustojo. Toliau jis nekeliavo!⁷⁰ Tuo metu Jogaila su palyda laivais nuplaukė iki Jurbarko ir toliau sausuma nukeliavo iki Palangos. Jogailos judėjimą akylai stebėjo Vokiečių ordino žvalgai. Jie net nustatė gana tikslų laiką, kada Jogaila apsilankė Palangos pajūryje – trečiadienį, vakarop⁷¹. Tai jie darė todėl, kad tai buvo visų pirma Lenkijos karaliaus ir vyriausiojo Lietuvos kunigaikščio Jogailos politinė demonstracija. Jos simbolinę iškalbą ir reikšmę reikia vertinti kaip Vytauto apsilankymo prie Juodosios jūros veidrodinį atspindį. Atsižvelgdami į šio vizito politinį kontekstą galime kelti kad ir metaforiškai suformuluotą klausimą: kas atėjo su Jogaila į Palangos pajūrį – Lenkija ar Lietuva? Manychiau, kad vis dėlto Lietuva, nes Melno taikos sutartimi šis Baltijos jūros pakrantės ruoželis buvo priskirtas Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei⁷². Jogailos kelionė į Palangos pajūrį pačiam Vytautui padarė gilų įspūdį, nes savo apsilankymu tokioje strategiškai svarbioje ir politiškai jautrioje vietoje Jogaila niekais vertė jo toli siekiančius planus⁷³.

Šioje vietoje jau galima bandyti atsakyti į klausimą: kaip reikėtų suprasti Vytauto deklaruotą norą Vokiečių ordinui padovanoti Palangą? Į šį klausimą norėčiau atsakyti

⁶⁹ *CEV*, nr. 1299, p. 781 (1427 m. spalio 26 d.).

⁷⁰ „Registras“, LMAVB RS, f. 15–73, l. 250r: „Anno [14]27 Am tage... ist der Konigk vonn Polen mitwoch gegen abendt komen gen Palangen, Wytoldt aber ist zu Kauen blieben.“ Ko gero, tokį Vytauto elgesį galime vertinti net kaip (nedidelį) sabotazą atsižvelgdami į tai, kad Jogailai keliaujant po Lietuvą būtent Vytauto žmonės suteikdavo jam visą reikiamą techninį aptarnavimą, žr. R. Jaworski, „Łowy Władysława Jagiełły“, R. Jaworski, P. Chojnacki, *Z biografistyki Polski późnego średniowiecza: Studia*, Warszawa, 2001, p. 42–43.

⁷¹ Žr. nuorodą 70. Mūsų žiniomis, tiksli data, kada Jogaila lankėsi Palangos pajūryje, dar nėra tinkamai diskutuota istoriografijoje. Dar 1999 m. buvo pasiūlyta Jogailos apsilankymą Palangos pajūryje datuoti 1427 m. spalio 27 d., žr. A. Nikžentaitis, „Palanga XIII–XV a. amžiais“, p. 113. Vis dėlto, kaip matysime toliau, tokia data negali būti laikoma pakankamai tikslia. Jogailos apsilankymo laiko Palangos pajūryje klausimo nesprensdė palyginti neseniai dėmesį į šį dalyką atkreipęs S. Polechovas, žr. S. Polechow, „Itinerarium“, p. 89. Sprendžiant šį klausimą reikia atkreipti dėmesį į tai, kad 1427 m. spalio 26–27 d. Jogaila buvo Kaune, žr. A. Gąsiorowski, *op. cit.*, p. 110. Tomis pačiomis dienomis ir Vytautas buvo Kaune, žr. S. Polechow, „Itinerarium“, p. 89. Pusbroliai išsiskyrė pirmadienį, spalio 27 d., kai Jogaila išplaukė į Jurbarką, o Vytautas patraukė Trakų link, plg. A. Gąsiorowski, *op. cit.*, p. 110; S. Polechow, „Itinerarium“, p. 89–90. Akivaizdu, kad per dvi dienas (iki artimiausio trečiadienio) jis negalėjo pasiekti Palangos, bet per savaitę tai buvo visai įmanoma padaryti. Todėl manytume, kad Jogaila lankėsi Palangos pajūryje kitą trečiadienį, 1427 m. lapkričio 5 d. vakare. Abu pusbroliai vėl susitiko Naugarduke lapkričio pabaigoje, plg. A. Gąsiorowski, *op. cit.*, p. 110; S. Polechow, „Itinerarium“, p. 89.

⁷² A. Nikžentaitis, „Palanga XIII–XV a. amžiais“, p. 114.

⁷³ *CEV*, nr. 1313, p. 791 (1428 m. sausio 15 d.). Taip pat žr. A. Prochaska, *op. cit.*, p. 235; J. Nikodem, *op. cit.*, p. 378–379.

taip. Visų pirma įžvelgtinas tipologinis panašumas tarp Vytauto padėties pačioje XIV a. pabaigoje (iki Vorsklos kautynių 1399 m.) ir jo padėties paskutiniais gyvenimo metais (tarkim, 1425–1430 m.). Palyginti neseniai išaiškėjo, kad prieš sudarant Salyno taikos sutartį būtent Vytautas, norėdamas patraukti Ordiną į savo pusę, jam pats pirmas siūlė Žemaitiją⁷⁴. Panaši situacija pasikartojo maždaug po trijų dešimtmečių, tik dabar Vytautas kaip masalą naudojo Palangą, nes po Melno taikos siūlyti Ordinui Žemaitiją būtų pernelyg didelė bravūra net ir pačiam Vytautui. Gerai žinoma, kad kiek kartų Vytautas „dovanojo“ Ordinui Žemaitiją, tiek kartų jis ją ir atsiėmė (1401 ir 1409 m.). Manytina, kad tokio pobūdžio žaidimas buvo žaidžiamas ir su Palanga. Skirtumas tik tas, kad šį žaidimą gana greitai užsachavo Jogaila – Palangos koziris iš Vytauto rankų buvo išmuštas.

Simbolinės komunikacijos svarba

Šiame tekste „simbolinę komunikaciją“ suprantame kaip gestus ir kitą neverbaliinę komunikaciją, turinčią prasminį politinio (viešo) veikimo lauką formuojantį krūvį. Panašiai suprantama simbolinė komunikacija Viduramžių epochos tyrimuose jau turi solidžią tradiciją⁷⁵. Lietuvos historiografijoje ši Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų politinio kraštovaizdžio plotmė taip pat reflektuojama. Tačiau aktyvesnę tokio pobūdžio tyrimų plėtotę varžo tyrėjams gerai žinomas santykinis ankstyvųjų Lietuvos istorijos šaltinių skurdumas ir fragmentiškumas⁷⁶. Vis dėlto ir ši istorinės tikrovės plotmė gali būti plėtojama toliau, atsirėmus į tai, kas jau padaryta. Juk mūsų tiriamame Vytauto laiške susiduriame su tokiu universaliu simbolinės komunikacijos reiškiniu, koks yra dovana.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto dovanojimo kultūros reiškinių nuodugnai yra nagrinėjusi Rūta Čapaitė⁷⁷. Iš jos darbų nesunkiai galime sužinoti, koks buvo Vytauto dovanojamų ir gaunamų dovanų inventorius. Jis įspūdingas. Vytautas dovanų

⁷⁴ S. Kubon, *Die Außenpolitik des Deutschen Ordens unter Hochmeister Konrad von Jungingen (1393–1407)*, Göttingen, 2016, p. 78–79, 84, 104–105, 123.

⁷⁵ Tik kaip pavyzdį žr. J.-C. Schmitt, *La Raison des Gestes dans l'Occident médiéval*, Paris, 1990; G. Althoff, *Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden und Fehden*, Darmstadt, 1997, 2014; G. Althoff, *Die Macht der Rituale: Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*, Darmstadt, 2003, 2013.

⁷⁶ Plg. G. Zujienė, *Insignijos ir ceremonijas Lietuvos viešajame gyvenime (XIII–XVIII a.)*, Vilnius, 2008; V. Ališauskas, *Sakymas ir rašymas: Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2009, p. 30–31, 88–92, 101–104; A. Ryčkov, *Judo bučynys: valdovo išdavystės samprata Lietuvoje (XIII a. pabaiga – XVI a. vidurys)*, Vilnius, 2018, p. 117–159.

⁷⁷ R. Čapaitė, „Vėlyvųjų viduramžių epistolika“, p. 61, 68–70; R. Čapaitė, „Knyga, kaip vertinga dovana ir karo grobis, didžiojo kunigaikščio Vytauto ir jo amžininkų kasdienybės momentų kontekste“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos. Profesoriaus Mečislavo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*, Vilnius, 2016, p. 207–237.

gaudavo puošnių ginklų, brangių audinių, žirgų, įvairios jojimo ekipuotės (balnų, gūnių ir pan.), laukinių žvėrių, stalo serviravimo įrankių ir t. t., ir pan. Savo ruožtu Vytautas dovanodavo žirgų, ginklų, peilių, sabalų kailių, kailinių, kepurių, medžioklinių sakalų, eršketų ir t. t., ir pan.⁷⁸ Visa tai vykdavo intensyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo socialiniame kontekste, kurį apibūdinti antropologijoje įprastu „tankaus aprašymo“ būdu ne visada lengva. Bet būtent tokio aprašymo *galimybės* apmatius čia ir norime pateikti, daugiausia dėmesio skirdami valdovui, atliekančiam žvejo vaidmenį.

Kaip jau minėta, valdovas-žvejys nėra dažnas reiškinys. Jis kur kas retesnis negu valdovas-medžiotojas⁷⁹. Tiesa, reikia pasakyti, kad šių dviejų vaidmenų negalima su priešinti. Tikslinga ir teisinga į valdovų žvejybą žvelgti kaip į vandens gyvūnų medžioklę. Šiek tiek stebina, bet net ir ypač turtingoje bei gausioje Europos Viduramžių istoriografijoje valdovo-žvejo fenomenas nėra išsamiai ištirtas, o šaltinių klodai nėra šiuo aspektu nuodugnai „prašukuoti“. Esant tokiai padėčiai ypač maloniai išsiskiria du vokiečių istoriko Achimo T. Hacko straipsniai, galintys padėti tiek susiorientuoti problematikoje, tiek užvesti ant tolesnių tyrimų tako. Iš šio istoriko tyrimų sužinome, kad jau Romos imperatoriai (I–II a.) smagindavosi žvejyba, žvejoti prie jūros vyko Karolis Didysis jam politiškai ir simboliškai itin reikšmingais 800-aisiais metais. Pomėgiu medžioti ir žvejoti pasižymėjo ir jo sūnus Liudvikas Pamaldusis (831, 834)⁸⁰. Tarp vėlesnių valdovų šiuo aspektu minėtini Habsburgų dinastijos Šventosios Romos imperatoriai Frydrichas III (1452–1493) ir Maksimilijonas I (1508–1519)⁸¹. Tačiau ypatingo dėmesio turėtų nusipelnyti kitas jo straipsnis, skirtas mums jau pažįstamo Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgo eršketų žvejybai Vaho upėje⁸². Ši upė – tai Dunojaus kairysis intakas, ilgiausia Slovakijos upė (apie 400 km ilgio). Ką tik minėto tyrėjo nuomone, kronikininko Eberhardo Vindekės kronikoje aprašyta eršketų žvejyba įvyko 1412 m. (manytina, liepos mėn. antroje pusėje)⁸³. Tuo metu karalius Zigmantas

⁷⁸ R. Čapaitė, „Vėlyvųjų viduramžių epistolika“, p. 68–69.

⁷⁹ R. Jaworski, „Łowy Władysława Jagiełły“, p. 7–86; G. Mickūnaitė, „Didžiojo kunigaikščio medžioklė: pasakojimas, vaizdas, alegorijos“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55, 2009, p. 7–22; M. Vitkūnas, „Medžioklė XIII–XIV a.“ (tyrinėjimų Pietryčių Lietuvoje duomenimis), *Istorija*, t. 76, nr. 4, 2009, p. 3–17; T. Zarankaitė-Margienė, „Medžiojamosios faunos ir medžioklės produktų vertė bei kainos LDK valdovo aplinkoje XV a. pabaigoje – XVI a. II pusėje“, *Lituanistica*, t. 64, nr. 2, 2018, p. 81–98.

⁸⁰ A. T. Hack, „Der König als Fischer in der Karolingerzeit“, *Francia*, t. 41, 2014, p. 321–333.

⁸¹ Ten pat, p. 331–333.

⁸² A. Hack, „Der König und die großen Fische. Sigismund auf Hausenfang“, *L'uomo e le acque nella storia e nella cultura euromediterranea: Aspetti inediti di una civilizzazione plurimillennaria (secc. VII a. C. – XX)*, a cura di M. L. Leonardi, Viagrande, 2019, p. 127–152.

⁸³ Ten pat, p. 137. Zigmanto Liuksemburgo žvejybą iliustruojančią miniatiūrą žr. Eberhard Windecke, *Imperatoriaus Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovų portretai: pasakojimai ir vaizdai*, sud. J. Kiaupienė, R. Petrauskas, Vilnius, 2015, p. 166.

Liuksemburgas turėjo itin gerą progą pagerbti pas jį susirinkusius valdovus surengdamas jiems pramoginę žvejybą. Kurie valdovai iš tikrųjų dalyvavo šioje žvejyboje, sunku tiksliai pasakyti, bet kad joje dalyvavo karalius Jogaila (su Zigmantu sudaręs Liubovlės taiką) – toks dalykas yra daugiau negu tikėtinas!⁸⁴ Šia eršketų žvejyba Vytautas negalėjo mėgautis, tačiau bent aš neabejoju, kad Jogaila tikrai turėjo progų su savo pusbroliu pasidalinti nepamirštamais įspūdžiais. Ir nors eršketų gaudymo būdų yra ne vienas, tačiau Vindekės aprašytąjį verta bent trumpai apibūdinti, kad galėtume nors įsivaizduoti, *kaip galėjo vykti eršketų žvejyba Dniestro upės žiotyse 1427 m. vasarį.*

1412 m. vasarą tęsdamas ne vieną savaitę trukusias pramogas ir puotas, karalius Zigmantas Liuksemburgas savo garbingus svečius nusprendė dar labiau pagerbti surengdamas jiems pramoginę žūklę. Kilmingieji ponai plaukiojo valtimis Vaho upės žiotyse, o tuo metu maždaug 300 žvejų yrėsi prieš srovę vieną mylią (t. y. apie 8 km). Pasiėkę reikiamą tašką, jie pasileido pasroviui, visais įmanomais būdais ir priemonėmis keldami kuo didžiausią triukšmą. Triukšmo išgąsdinti eršketai spruko ten, kur žemupyje jų laukė paspėsti tinklai ir grobio ištroškę ponai. Jiems patarnavo muzikos instrumentais ginkluoti muzikantai, padėję nukreipti eršketus pageidaujama kryptimi. Viskas pavyko! Visi buvo didžiai patenkinti, nes „eršketų gaudymas – labai smagus dalykas“, *wanne der husenfang vil lustes hat*⁸⁵. Akivaizdžiai panašus į medžioklę su varovais *das was ein lustliches gejegede*⁸⁶. Grobis buvo įspūdingas: 26 didieji eršketai, „belugos“, ir maždaug 5000 kitokių eršketų.

Žinoma, kad negalima teigti, jog būtent taip, o ne kitaip Vytautas žvejojo Dniestro žemupyje (limane). Vis dėlto „varomojo“ pobūdžio žvejyba labai tikėtina, o kad tai buvo masinis renginys, tuo abejoti netenka. Buvo pagautas nemenkas eršketų grobis, jie tapo valdovo reprezentacijos priemone. Taiklia A. Hacko pastaba, didelės žuvys, panašiai kaip ir dideli žvėrys, buvo ypač gera priemonė reprezentuoti valdovą: didelis gyvūnas atspindi didelio valdovo reikšmingumą⁸⁷. Suprantama, kad ir Vytauto sugauti eršketai buvo „didelės žuvys“ ir turėjo reprezentuoti jo galią. Bet tam, kad galios reprezentacija virstų socialiai reikšmingu veiksniu, reikėjo masės žiūrovų ir stebėtojų. Ar galime apčiuopti tokios auditorijos pėdsakų? Manau, kad taip.

⁸⁴ Plg. A. Hack, „Der König und die großen Fische“, p. 135–136, 151. Tiesa, Jogailos itinerariumas neneigia, bet ir nepatvirtina tokios galimybės, plg. A. Gąsiorowski, *op. cit.*, p. 76.

⁸⁵ Eberhart Windeckes *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, hg. von W. Altmann, Berlin, 1893, p. 91.

⁸⁶ Ten pat. Detaliau: A. Hack, „Der König und die großen Fische“, p. 145–148. Pažymėtina, kad eršketų (ir vyno) siuntomis Zigmantas Liuksemburgas retkarčiais pagerbdavo Vokiečių ordino didįjį magistrą, žr. *Das Marienburger Tresslerbuch*, p. 386 (1406 m.), p. 423–424 (1407 m.), p. 478 (1408 m.), p. 525 (1409 m.).

⁸⁷ A. Hack, „Der König und die großen Fische“, p. 149–150, 151.

Kaip jau minėjome, tuo metu, kai Vytauto raštininkas rašė laišką magistrui apie jam siunčiamas žuvis, valdovas jau buvo grįžęs iš savo kelionės prie Juodosios jūros. Tuometinę jo buvimo vietą ir *aplinkybes* galime bendrais bruožais rekonstruoti iš Daugpilio komtūro laiško, rašyto Daugpilyje 1427 m. kovo 7 d. Iš jo sužinome, kad vasario pabaigoje–kovo pradžioje pas Vytautą lankėsi Naugardo pasiuntiniai, atgabėję jam ir *jo bajorams* gausių dovanų. Daugpilio komtūro pasiuntinys keturias naktis praleido Vilniuje, o paskui su Vytautu jojo į Trakus. Vytautą ten pat nulydėjo ir Naugardo pasiuntiniai. Trakuose Vytautas buvo sukvietęs visus savo didikus, kur su jais slapta tarėsi. (Nesunku numanyti, kad buvo planuojamas tais metais vėliau įvykęs didysis žygis, siekęs toliausiai rytuose buvusius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paribius.) Taigi tuo metu, kai Vytautas ruošė erškėtų siuntą į Prūsiją, jo grobio iš Juodosios jūros žiūrovais buvo naugardiečiai, livoniečiai, Lietuvos diduomenės atstovai, o ką jau kalbėti apie aptarnaujantį personalą ir atsitiktinius smalsuolius. Nesunku įsivaizduoti, kad žinia apie nuostabų Vytauto žygį prie Juodosios jūros pasklido toli. Galbūt net toliau, negu mes, skeptiški istorikai, drįstume įsivaizduoti. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tuo metu, kai Vokiečių ordino didysis magistras jau galėjo mėgautis jam atsiųsta Vytauto išties karališka dovana, jis taip pat užsidegė būtent tokiu pat noru pagerbti garbingus svečius, viešinčius Prūsijoje. Kaip tik 1427 m. Verbų sekmadienį (balandžio 13 d.) Gdanske lankėsi Štralzundo ir Rostoko burmistrai, kurių kiekvienas buvo pagerbtas, jiems padovanojant po erškėtą⁸⁸. Jeigu priimtume visai tikėtiną spėjimą, kad čia galėjo būti Vokiečių ordinui atsiųsti Vytauto erškėtai, tada ne tokia neįtikėtina atrodytų mintis apie Vytauto žuklavimo garsą, pasklidusį nuo Juodosios jūros iki Rygos ir nuo Rostoko iki Naugardo.

Kad ir kaip ten būtų, visai neabejoju, kad tokia dovana turėjo padaryti stiprų įspūdį Vokiečių ordino magistrui. Turėkime omenyje, kad net ir vienas didysis eršketas buvo visai tinkama dovana pagerbti aukšto rango asmenį (Ulrichą von Jungingoną 1408 m.). O dabar Paulius von Rusdorfas gavo jų dešimt kartų daugiau! Antra vertus, reikia pažymėti, kad Vytauto kovos dėl garbės ir savo galios demonstravimo nebuvo lengvas užsiėmimas, ypač turint omenyje jau tada jo garbingą amžių. Tad visai nenuostabu matyti

⁸⁸ „Registras“, LMAVB RS, f. 15–73, l. 113v: „Anno [14]27 Am tage Palmarum seindt Bürgermeister vom Sündt und Rostück zu Dantzick gewesen, do einem Jedern der hoem(eister) durch den Com(tur) alda einen Stör verehren lassen. Was Ir gescheft aldo gewessen wirdt nicht gemeldett.“ Trumpai šių miestų atstovų vizitą pas didįjį magistrą Paulių von Rusdorfą pamini C. A. Lückerat, *op. cit.*, p. 93. Dėl įdomumo galima atkreipti dėmesį, kad Vokiečių ordino nariams trumpam (1429–1432 m. laikotarpiu) buvo atsivėręs galimybių langas patiems žvejoti eršketus Dunojaus vandenyse, žr. E. Joachim, *op. cit.*, Priedas nr. 6 (Klause von Redwitzo laiško didžiajam magistrui ištrauka, 1432 m. kovo 7 d. apie Zigmanto Liuksemburgo suteiktis Ordino naudai: „...dy silberin czinse und quinquagesimalia doselbist, doczu daz getrede von Cun und Jassen mit der fyscherey des hawsenfanghes by den slossen uf der Thunaw“).

Vytautą po žygio prie Juodosios jūros sunkiai sergantį⁸⁹. Būtent garbingo amžiaus ir nepaprastai aktyvios politinės veiklos bei toli siekiančių planų kūrimas ir bent dalinis jų realizavimas kuria nepaprastai žavų derinį, tik dar kartą ir dar ryškiau patvirtinantį, kad Vytautas buvo išskirtinis Lietuvos valdovas⁹⁰.

Išvados

1. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomame Vokiečių ordino korespondencijos santraukų XVI a. antroje pusėje sudarytame rinkinyje (f. 15–73) išliko Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto (1392–1430) laiško konspektas, iš kurio

⁸⁹ Iš 1427 m. kovo 17 d. Vytauto laiško Vokiečių ordino didžiajam magistrui sužinome, kad Vytautas tris savaites sirgo, bet dabar jo sveikata jau pasitaisiusi. Galima manyti, kad jis susirgo apie vasario 24–25 d., žr. *CEV*, nr. 1270, p. 759.

⁹⁰ Tik trumpai norime atkreipti dėmesį į tai, kad paskutiniaisiais savo gyvenimo metais Vytautas vis ieškojo būdų tobulinti savo dvarą. Apie valdovo institucinį dvarą jau nemažai rašyta (visų pirma žr. R. Petrauskas, „Didžiojo kunigaikščio institucinio dvaro susiformavimas Lietuvoje (XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje)“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai. 1*, Vilnius, 2006, p. 5–38). Rašant šį straipsnį mūsų dėmesį patraukė „Registre“ minimas Vytauto dvaro „stalo maršalas“ – *Tischmarschalck*, žr. nuorodą 30. Aiškindamiesi, kas tai per pareigūnas, lydėjęs 1426 m. spalį Mykolą Žygimantaitį į Prūsiją, pastebėjome, kad šią žinią jau yra aptikęs ypač uoliai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltinių tyrimo baruose besidarbuojantis S. Polechovas (S. Polechow, „Książę Michał Zygmuntowicz“, p. 202, nuoroda 11). Pasikonsultavęs su R. Petrausku, šis istorikas pritarė nuomonei, kad tai galbūt pastalininkis (*podstoli*) – pareigybė LDK, minima nuo XV a. pabaigos. Šis klausimas gali būti sudėtingesnis nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, ir todėl jis, ko gero, išties būtų vertas papildomų tyrimų. Jų labai pasidalinsime tokiais pastebėjimais: 1. W. Paravicinio liudijimu, vokiečių kalba surašytuose šaltiniuose jam nėra tekę susidurti su tokiu terminu *Tischmarschall* ir pan., tačiau tai dar nereiškia, kad tokio negali pasitaikyti (šaltinis: asmeninė korespondencija, 2023 m. vasario 13 d. – *D. B.*); 2. Mums yra žinomas tik dar vienas atvejis, kai minimas Lietuvos didžiojo kunigaikščio stalo maršalas – juo tikriausiai buvo (Jonas) Goštautas (dėkoju dr. R. Čapaitei, atkreipusiai dėmesį į šį šaltinio liudijimą, esantį *Preußisches Urkundenbuch* internetinėje svetainėje: Komtur zu Ragnit an den Obersten Marschall: die Gesandtschaft Vytautas's [Marschall Rommolt, Petrasch Hauptmann von Litauisch-Newgarten, Gastold Tisch-Marschall und Leudeke Schreiber mit 100 Pferden]. – Ragnit 1430 an Petri et Pauli. (XVIIa Nr. 108/a): <https://www.spaetmittelalter.uni-hamburg.de/Urkundenbuch/pub/orden1430.html> [žiūrėta 2023 03 20]). Ar šis asmuo lydėjo Mykolą Žygimantaitį į Prūsiją 1426 m. spalį? Į šį klausimą sunku vienareikšmiškai atsakyti. Toks tapatinimas būtų labai viliojantis, bet atsižvelgus į tai, kad „stalo maršalo“ pareigybė nei prie Vytauto, nei vėlesniais laikais nenusistovėjo, galimybė, kad Mykolo palydovu galėjo būti kuris nors kitas Lietuvos didikas, yra lygiai tiek pat tikėtina „50:50“. Mūsų nuomone, „vyriausiojo stalo maršalo“ artimiausiu atitikmeniu turėtų būti stalininkas *dapifer*, *Truchseß* – viena iš keturių svarbiausių Europos valdovo dvaro pareigybių, žr. W. Rösener, „Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhoffen“, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, t. 45, 1989, p. 485–550 (ypač p. 502–510). Vis dėlto neatmestina ir virtuvininko *magister coquine* veiklos sfera keliant klausimą, už ką turėjo būti atsakingas „stalo maršalas“ Vytauto dvare. Šiuo metu esamo istoriografinio pažinimo kontekste panašu, kad pats šis neaiškumas gali būti vertinamas kaip Vytauto „ieškojimų“ ir improvizacijų, koks turėtų būti jo dvaras, raiška. Čia kuo puikiausiai derėtų tarpusavyje ir riterystė, ir juokdariai, muzikantai ir užstalės etiketas, garbūs svečiai ir ant valdovo stalo garuojantis eršketas.

matyti, kad savo valdymo pabaigoje Vytautas asmeniškai lankėsi prie Juodosios jūros. Pats laiškas parašytas 1427 m. kovo 2 d., labiausiai tikėtina – Vilniuje arba Trakuose. Šio dokumento datavimas ir kitos aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad Vytautas šį žygį prie Juodosios jūros surengė 1427 m. vasario mėnesį.

2. Nuostabiausias dalykas minėtame laiške yra žinia apie erškėtų žvejybą. Šiuo atžvilgiu Vytautas reikšmingai išsiskyrė gana retu valdovo-žvejo vaidmeniu. Jeigu ateityje bus vykdomi tolesni tyrimai, skirti valdovo-žvejo įvaizdžiui Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais, Vytautas kaip žvejys turėtų būti statomas į vieną gretą su kitais iškiliais žvejo vaidmeniu pasireiškusiais valdovais, tokiais kaip imperatoriai Karolis Didysis, Liudvikas Pamaldusis, Zigmantas Liuksemburgas, Frydrichas III, Maksimilijonas I.

3. Nors yra išlikusi tik Vytauto laiško santrauka, tačiau net ir tokio pavidalo jis pateikia nepaprastai vertingos informacijos, padedančios geriau nušviesti sudėtingus to meto politikos vingius. Reikia pabrėžti tai, kad (a) Juodojoje jūroje pagauti erškėtai buvo išsiųsti svarbiausiems Vokiečių ordino pareigūnams, turint tikslą juos pasitelkti Vytauto vykdomai politikai Juodosios jūros regione, kuris jam rūpėjo kur kas labiau, negu Baltijos pajūris; b) 1426 m. išryškėjusį Vytauto sumanymą perleisti Palangą Vokiečių ordinui reikia vertinti kaip masalą, kuriuo Vytautas norėjo pasitelkti Ordiną savo politikos tikslams tiek Rusioje, tiek prie Juodosios jūros; c) Vytauto politinį žaidimą su Palanga (kurį galime vertinti kaip anksčiau vykdytą žaidimą su Žemaitija mažesnio masto atitikmenį) iš esmės užbaigė Lenkijos karaliaus ir Lietuvos vyriausiojo kunigaikščio Jogailos apsilankymas Palangos pajūryje (labiausiai tikėtina, kad pirmą kartą gyvenime Jogaila išvydo Baltijos jūrą 1427 m. lapkričio 5 d.); d) tiek Vytauto žygį prie Juodosios, tiek Jogailos kelionę prie Baltijos jūros reikia vertinti kaip simbolinius gestus, kuriais buvo deklaruojamos ir įtvirtinamos konkretaus valdovo teritorinės pretenzijos (to meto politinės kultūros kontekste tokie vizitai vertinami kaip tokie pat reikšmingi, kokiais buvo laikomos rašytinių sutarčių nuostatos ar duoklių rinkimo iš konkrečios teritorijos faktai, o Juodosios jūros šiaurės pakrantės stepių kontekste – galbūt laikyti net reikšmingesniais negu rašytiniai diplomatiniai dokumentai).

4. 1427 m. žygiu prie Juodosios jūros Vytautas patvirtino savo ryžtą įtvirtinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdžią Juodosios jūros šiaurės pakrantėje (tarp Dniestro ir Dniepro). Jo laiške minima Bizantijos imperijos sostinė Konstantinopolis vertintina kaip ypač iškalbinga užuomina apie Vytauto norą dalyvauti to meto Europos Kryžiaus žygių judėjime, kurio svarbiu tikslu tuo metu buvo tapusios pastangos stabdyti turkų osmanų ekspansiją Balkanuose.

5. Vytauto surengta erškėtų žvejyba Juodojoje jūroje ir gausaus grobio pagabenimas į Lietuvą buvo įspūdinga valdovo galios demonstravimo priemonė ir išraiškinga jo autoritetinės valdžios realizavimo forma. Kontekstinės aplinkybės leidžia manyti, kad žinia apie Vytauto pagautus įspūdingo dydžio eršketus pasklido plačioje erdvėje tarp Juodosios ir Baltijos jūrų. Tik likimui turime dėkoti, kad laimingo atsitiktinumo dėka per Antrojo pasaulinio karo baisumus išliko ir mūsų dienas pasiekė rankraštis, išsaugojęs šią unikalią, ypatingos vertės informaciją.

ŠALTINIO PUBLIKACIJA IR KELETAS PASTABŲ DĖL VERTIMO

„Registras“ (LMAVB RS, f. 15-73) – tai rankraštinė 290 lapų knyga⁹¹. Didžioji dalis rankraščio tekstų surašyta Viduramžių vokiečių Rytų aukštaičių kalba (*Ost-Mittelhochdeutsch*)⁹². Rašto stilius – vokiškasis (kanceliarinis) gotikinis kursyvas. Mokslinėje literatūroje šio rankraščio datavimas dar nėra nusistovėjęs: K. Kwiatkowski jį datuoja XVI a. pirmaisiais penkiais dešimtmečiais⁹³, J. Sarnowsky – XVI a. antruoju trečdaliu⁹⁴. Rūtos Čapaitės nuomone, sprendžiant pagal paleografines ypatybes, rankraštį galima datuoti XVI a. antrąja puse⁹⁵. Jo datavimą platesniuose – XVI a. antrosios pusės – rėmuose remtų ir vandenženklių duomenys⁹⁶.

Pats rankraštinis Vytauto laiško santraukos tekstas transkribuotas laikantis šio laikotarpio vokiečių kalbos rašytiniams šaltiniams taikomų rekomendacijų⁹⁷. Šioje vietoje

⁹¹ Detaliai šio rankraščio kodikologines ir paleografines savybes aprašė: K. Kwiatkowski, *op. cit.*, p. 71–74.

⁹² Ten pat, p. 78.

⁹³ Ten pat, p. 71, 72.

⁹⁴ J. Sarnowsky, *op. cit.*, S. 138.

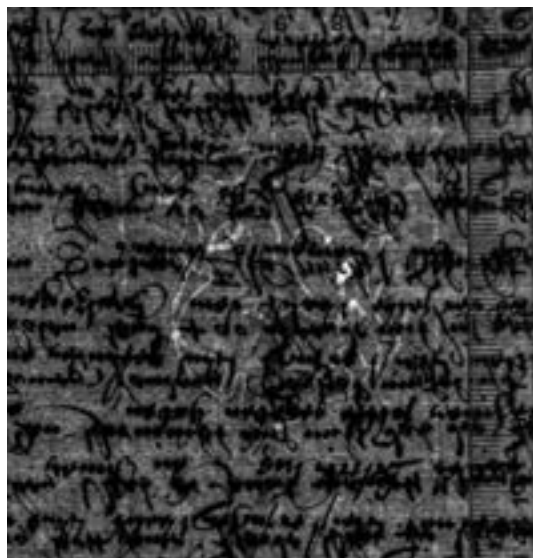
⁹⁵ Remiuosi diskusija su dr. R. Čapaite (2023 m. gegužės 29 d.)

⁹⁶ „Registro“ vandenženkliai reikalauja atskiro specialaus tyrimo. Jų yra pakankamai didelis kiekis, tačiau jų tipas nėra lengvai įžiūrimas, plg. LMAVB RS, f. 15–73, l. 3, 5, 9, 13, 14, 16, 53, 57, 79, 87, 110, 117, 124, 129, 135, 136, 157, 164, 167, 176, 181, 200, 205). L. 3 yra vandenženklis (5,8×5 cm), į kurį panašus: Piccard nr. 128648 („Lilie – Im Wappenschild – Drei Lilien – Darüber Blumme/Blatt“, Königsberg, 1571: <https://www.piccard-online.de/> [žiūrėta 2023 05 29]). Šis vandenženklis pateikiamas prie šio straipsnio (pav. 1). Mūsų nuomone, daugumą kitų vandenženklių sudaro vandenženklis „Vogel – Im Wappenschild“ variacijos. Panašius pateikia: Piccard nr. 42448 („Vogel – Ganze Figur – Im Wappenschild – Ohne Beizeichen – Im Nesselblatt“, Elbing, 1558); Piccard nr. 42451 (to paties tipo, Elbing, 1571); Piccard nr. 42452 (to paties tipo, Elbing, 1568): <https://www.piccard-online.de/> [žiūrėta 2023 05 29]). „Registro“ l. 167 esantis šio tipo vandenženklis (4,8×4,2 cm) pateikiamas prie šio straipsnio (Pav. 2). Už vandenženklių kopijų padarymą ir už pagalbą juos identifikuojant nuoširdžiai dėkoju Andriui Jurkevičiui.

⁹⁷ D. Heckmann, „Leitfaden zur Edition deutschsprachigen Quellen (13.–16. Jahrhundert)“, *Preußenland*, t. 3, 2013, p. 7–13.

1 pav. Vandenženklis, LMAVB RS, f. 15-73, l. 3
Panašūs: Piccard nr. 128648 („Lilie – Im Wappenschild –
Drei Lilien – Darüber Blumme/Blatt“), Königsberg, 1571

2 pav. Vandenženklis, LMAVB RS, f. 15-73, l. 167
Panašūs: Piccard nr. 42448 („Vogel – Ganze Figur –
Im Wappenschild – Ohne Beizeichen – Im Nesselblatt“),
Elbing, 1558; Piccard nr. 42451, Elbing, 1571; Piccard
nr. 42452, Elbing, 1568

norėtume pateikti keletą labiau specifinių paaiškinimų: 1) didžiųjų ir mažųjų raidžių rašyba sumoderninta tik asmenvardžių ir vietovardžių atžvilgiu. Kai susiduriame su bendriniais daiktavardžiais, jų pirmąsias raides perteikiame didžiosiomis tais atvejais, kai, kaip mums atrodo, žodžio pradžia perteikta tikrai ne mažąja raide. Kitų kalbos dalių žodžių pradžios perteikiamos mažosiomis raidėmis, – šiuo atžvilgiu jų rašyba sumoderninta; 2) santrumpas atskleidžiamos įrašius raides į lenktinius skliaustus; 3) ženklas [!] reiškia tą patį, ką – *sic!*, pabrėžiant, kad žodis „Registro“ rašovo perskaitytas aki-vaizdžiai klaidingai, bet yra paliktas toks, koks yra rankraštyje; 5) ženklas > > rodo teksto fragmentą perkeltą iš kairiosios parašės; 6) punktuacija sumoderninta; 7) šiame rankraštyje gana dažnai pasitaikantis lankelis virš raidės „u“ (dažniausiai) neturi jokios fonetinės reikšmės, nes buvo vartojamas tam, kad skaitytojui būtų lengviau šią raidę atskirti nuo „n“. Todėl tik tais atvejais, kur dabartinėje vokiečių kalboje turi būti „ü“, „u“ su lankeliu perteikiama kaip „û“⁹⁸; 8) naujos eilutės pradžia žymima stačiu brūkšniu – |.

Kaip jau minėta, šis rankraštis sudarytas iš gana lakoniškų santraukų, kurios tik iš dalies atspindi kadaise Vokiečių ordino didžiojo magistro kanceliarijoje buvusių laiškų turinį. Šiame priede publikuojama laiško santrauka perteikia tik dalį originaliame Vytauto laiške buvusios informacijos. Nepaisant jos lakoniškumo, ji yra nepraprastai vertinga, o tai ir bandėme įrodyti visu šiuo straipsniu. Vertime į lietuvių kalbą stengėmės perteikti neįmantrų ir gramatikos požiūriu nesudėtingą tekstą. Čia pateiksime tik keletą pastabų dėl geresnio teksto supratimo ir paaiškinimo, kodėl vertėme būtent taip, o ne kitaip. Sekmadienį *Esto mihi* vertėme tiesiog kaip „sekmadienį prieš Gavėnią“, nes dabartinėje vartosenoje jis neturi specifinio, lietuvių skaitytojui savaime atpažįstamo pavadinimo⁹⁹. Vokiečių leksikoje nesutinkamą žuvies pavadinimą vertėme žodžiu „eršketas“, bet patį paslaptinę žodį perteikėme skliaustuose, jam pritaikę lietuvišką fonetiką. Juodosios jūros šiaurinės pakrantės regione plytėjusias totorių stepes vertėme „totorių laukais“, laikydami tiek arčiau originalo kalbos, tiek paisydami LDK rusėniškuose raštijos paminkluose įprasto šio stepių apibūdinimo žodžiu „laukas“ *поле*. Vokiečių kalbos žodžius *heuser* ir *schlosser* vertėme kaip „pilys“ ir „įtvirtinimai“. Tai, ką mes dabar vadiname „pilimi“, ano meto vokiečių kalboje dažnai vadinta tiesiog „namu“ (*Hus, Husz* ir pan.), tuo tarpu į dabartinę lietuvių kalbą verčiant žodį *Schloß* dažniausiai tenka verstis arba tuo pačiu žodžiu „pilis“, arba – žodžiu „rūmai“, „rūmas“,

⁹⁸ Už konsultaciją dėl šio atvejo nuoširdžiai dėkoju R. Čapaitei.

⁹⁹ Viduramžių laikų bažnytniame kalendoriuje taip būdavo įvardinamas septintas sekmadienis iki Velykų. *Esto mihi* – tai nuoroda į 30-ą psalmę: „Esto mihi in Deum protectorem, et in domum refugii, ut salvum me facias“ (Ps 30, 3). Bažnytinėje raštijoje šis sekmadienis gali būti vadinamas ir *Quinquagesima*. Anglų kalboje šis sekmadienis dar ir mūsų laikais vadinamas *Shrove Sunday*. Vokiečių kalboje, priklausomai nuo regiono: *Faschingssonntag, Tulpensonntag, Karnevalsonntag, Fastnachtsontag*.

„palocius“ ir pan. Mūsų kontekste nė vienas iš jų netinka, todėl išsivertėme bendresnės reikšmės žodžiu „įtvirtinimai“. Kaip reikia suprasti „nepadalintas žuvis“? Šiuo atveju reikia atsižvelgti į tai, kad Vytautas tik didžiuosius erškėtus išsiuntė nesusmulkintus mažesniais gabalais. Taip jis darė tikriausiai todėl, kad jam rūpėjo būtent svarbiausiam adresatui sukelti pageidaujamą įspūdį. Kitą dalį žuvų planuota padalinti į smulkesnius gabalus. Tokia buvo įprasta to meto praktika, nes akivaizdu, kad taip juos transportuoti (statinėse) ir išlaikyti nesugedusius (kaip reikiant pasūdžius) buvo paprasčiau¹⁰⁰. Teksto vokiečių kalba nusprendėme neapsunkinti kritiniu aparatu, nuorodose nurodome vardus tų Vokiečių ordino pareigūnų, kurių minimos tik pareigos. Bet dėl pragmatinių sumetimų nutarėme juos įvardinti vertime į lietuvių kalbą. Pagrindinėje straipsnio dalyje argumentuojama, kaip jos buvo nustatytos (žr. p. 18–19). Pabaigai turime pabrėžti, kad tekstą išvertėme į lietuvių kalbą atsižvelgdami į ne kartą girdėtą Lietuvos istorijai neabejingų tautiečių pageidavimą pateikti įdomesnių dokumentų vertimus į lietuvių kalbą¹⁰¹.

3 pav. LMAVB RS, f. 15-73, l. 167v

¹⁰⁰ *Das Marienburger Tresslerbuch*, p. 169, 272.

¹⁰¹ Taip pat iš anksto norime informuoti, kad jeigu kuriai nors istorijos vadovėlius leidžiančiai Lietuvos leidyklai (ar jų autoriams) kiltų noras perpublikuoti šį dokumentinį liudijimą apie Vytauto Didžiojo veiklą prie Juodosios jūros, iš anksto neatlygintinai suteikiame tokią teisę, prašydami tik nurodyti cituojamo teksto šaltinį.

TEKSTAS

[...]

Anno 27 / 2†

am Sontage Esto michi schicktt hertzogk Wytoldt | dem hoem(eister) 10 grosse fische schaurihen^a genandt, die er | gefangen hatt in dem Mere an der Munde do d(a)z grosse vließ > der Nester genendt > fellett inß Tartarischen gefilde, und daß grosse fließ Direpr [!], unsers landes gen Mittage und wert | biß gen Constantinopol, und er habe do lassen heuser und | schlosser bauen. Bittet derhalben den hoem(eister), wen die | selbig(en) fische euch geandwortett^b werden, wellett euere | 10 dorfon nemen und die anderen, die noch ungeteiltt, | diesen nochgeschriben heren uberschicken alß dem Großcom(tur), Obersten Marschalck, Com(tur) zu Elbinge, Hertzog | Michels unsers brüdern son, Com(tur) zu Cristb(urg), Tresler, | Com(tur) zur Balge, Com(tur) zu Brandenb(urg), Comtur zu Rangnith, | und dem alden Marschalck.

[...]

VERTIMAS

1427 m.

Sekmadienį prieš Gavėnią kunigaikštis Vytautas didžiajam magistrui Pauliui von Rusdorfui išsiuntė 10 didelių žuvų, „skaurijomis“ vadinamų eršketų, kuriuos jis sugavo jūroje, kur didelė upė, vadinama Dniestru, kerta totorių laukus, kaip ir kita didelė mūsų šalies upė Dniepras, nuo kurios tiesiai į pietus – Konstantinopolis. Jis liepė ten statyti pilis ir įtvirtinimus. Jis taip pat dėl to prašo didžiojo magistro, kad kai tos žuvys bus atsiųstos, jis sau pasiimtų 10, o kitas, kurios dar nėra padalintos, – persiųstų žemiau išvardintiems ponams: didžiajam komtūrai Martynui von Kemnate, didžiajam maršalui Valrabei von Hunsbachui, Elbingo komtūrai Henrikui Holtui, mūsų brolio (Žygimanto) sūnui kunigaikščiui Mykolui, Christburgo komtūrai Mikalojui von Görlitzui, išdinin-kui Erazmui von Fischhornui, Balgos komtūrai Jostui von Struppgerui, Brandenburgo komtūrai Helfrichui von Drahe, Ragainės komtūrai Konradui von Erlichshausenui ir buvusiam maršalui Liudvikui von Landsee.

^a Ms. Schanrihen [?]^b Ms. geandt wortett.

VYTAUTAS THE FISHERMAN – THE GRAND DUKE
OF LITHUANIA ON THE BLACK SEA COAST IN 1427

Darius Baronas
Summary

This article offers a comprehensive analysis of the evidence for an expedition by grand duke Vytautas of Lithuania (1392–1430) to the shores of the Black Sea. This is to be found in the summary of a letter (now lost) from the grand duke, originally written on 2 March 1427 and addressed to Paul von Rusdorf, grand master of the Teutonic Order (1422–1441). It touches upon the grand duke fishing for sturgeon in the Dniester estuary in February 1427, Lithuanian castles being built on the shores of the Black Sea (between the Dniester and Dnieper rivers), the Tatar steppes and, last but not least, the city of Constantinople. The original letter accompanied a gift – a batch of sturgeon – sent to the leadership of the Teutonic Order, and it should be seen as Vytautas inviting the Knights of the Teutonic Order to throw in their lot with him (and Sigismund of Luxemburg) and to actively involve themselves in the crusading movement then developing in the Balkans. Catching and sending sturgeon all the way to Lithuania – ultimately to Marienburg itself – was an impressive demonstration of grand ducal power and a tasty way of increasing the ruler’s prestige. Circumstantial evidence suggests that the fame of Vytautas’ exploits may have resonated far and wide in the area between the Black and Baltic Seas. It is fortunate that this critically important piece of evidence has come down to us at all: it survived by chance the ravages of World War 2 that devastated the former East Prussia, and Königsberg in particular. An edition of the text is to be found in Appendix 1, with parallel translation into Lithuanian.